

Az 1704. évi erdélyi kuruc hadjárat.

I. Általános helyzet.

Erdély különleges bel- és külpolitikai helyzetében találjuk meg annak magyarázatát, hogy Nagymagyarországnak ez az integráns magyar része, miért nem fogadta rokonszenvvel II. Rákóczi Ferenc felkelését, s hogy miért nem vont be azt a fejedelem és Bercsényi a felkelés nagy hadműveleteinek keretébe. Tudjuk, hogy 1703-ban Nagyszebent és a többi szász város vidékét kivéve egész Erdély elismerte ugyan Rákóczit urának, de a fejedelemnek erre az országra való fennhatósága sem politikailag, sem katonailag nem volt kellően megalapozva. A felkelés nagy nemzeti céljának felismerése Erdélyben sokkal lassabban hódított teret, mint Magyarországon. Magyarországon 1703 végén már alig találunk olyan embert, aki Rákóczi mozgalmában fel ne ismerte volna annak önzetlen, nemzetfelszabadító célját. S ha a kuruc hadak fegyelmetlensége időnként és helyenként esztelen prédálásokká és sarcolásokká fajult is, Magyarország már nem ezeket a sajnálatos és méltán elítélendő túlkapásokat tekintette a kuruc mozgalom céljának. Erdélyben ellenben 1704-ben is még mindig az volt az általános vélemény a kuruc hadakról, hogy azok fegyelem és felügyelet nélkül, épen a prédálást, dúlást tekintik főfeladatuknak. Az erdélyi szászok, magukat a császári sereg oltalma alá helyezve, nyíltan Rákóczi ellen foglaltak állást, a székelyek és az erdélyi magyarok részben közönyösen, részben Rákóczihoz csatlakozva ugyan, de még sem sorakoztak oly feltétlen bizalommal a fejedelem zászlója alá, mint a magyarországi magyarok.

Röviden, a Rákóczi felkelést Erdély kezdettől fogva nem tartotta olyan nemzeti ügynek, mint Magyarország. Amit könnyen megérthetünk, ha visszapillantunk Erdély akkori helyzetére.

Erdély földrajzi helyzeténél fogva nyugat- és keleteurópai érdekkörök ütközőpontján feküdt. Északon és nyugaton Magyarországgal volt határos, keleten pedig a török fennhatóságtól függő oláh vajdaságokkal. Nehéz egy nemzetnek a történelmi múlt hagyományaitól megszabadulnia. A XVII. század erdélyi mozgalmainak központja a török kérdés volt, s annak további közeli szomszédsága, bárcsak közvetve, ezután is lényeges befolyást gyakorolt az erdélyi eseményekre. A török hódoltság után

Erdélyre nehezedő bécsi fennhatóság a lakosságnak sok tekintetben még ellenszenvesebb volt, mint a török uralom, de épen a törökkel való azelőtti — időnként nagyon szívélyes — kapcsolatok miatt, ez az országrész ekkor még nem tudta megérteni azt, hogy Erdély függetlenségét, vagyis a német uralomtól való felszabadulást a török segítsége nélkül is ki lehetne vívni. A a török hatalmát éppen a múlt tanulságai miatt Erdélyben még akkor nagyon túlbecsülték. Sokkal szívesebben látták volna a Nikodémiában internált Thököly visszatérését török hadak élén, mint — a bár erdélyi tradíciókkal bíró — de a magyar Felvidékről sarjadzó s Erdélyben ismeretlen — fiatal Rákóczi honfoglaló bevonulását.

Erdélyben, mint tudjuk, ebben az időben a felvidékihez vagy a dunántúlihoz hasonló regulárisforma, nagyobb kuruc sereg nem volt. Az 1703-ban Rákóczi zászlaja alá felesküdt, szorosabb kötelék nélkül Erdély felső és középső részén szerte csatángoló osztagok, mind erdélyi származású ezredek voltak, vagy pedig az Orlay és Guthy vezérlete alatt Törökországból Erdélybe hazaszivárgó bujdosókból alakultak. Utóbbiakat a fejedelem Csáky András kommandója alá rendelte, aki azokat részben Gyulafehérvár őrizetére, részben pedig Vajdahunyad és Déva várainak szorongatására használta fel.¹ A fejedelem Magyarországról Erdélybe 1703-ban magyar csapatokat még nem küldött, csupán vezéreket (pl. Orosz Pált, Bóné Andrást). Így tehát az 1704. évben kezdődő hadműveletek, (már amennyiben hadműveletekről beszélhetünk) Rabutin reguláris császári serege ellen, csakis erdélyi csapatok közreműködésével indultak. Ezeknek fővezérévé Rákóczi báró Thorockay Istvánt nevezte ki generális főstrázsamesteri ranggal.²

Rákóczi fegyvereinek magyarországi sikerei azonban gondolkodóba ejtették az erdélyi rendeknek azokat a vezető tagjait, akik magyarországi kapcsolataik révén tisztábban látták az ott folyó eseményeket. Nehányan közülök ebben az időben már Rákóczi környezetében is voltak. Ezek kifejtették a fejedelem előtt, hogy Erdélyben csak úgy teremthet rendet és csak úgy kapcsolhatja ezt az országot is a magyar szabadságért küzdő törekvéseihez, ha az ő neve alatt ott garázdálkodó kuruc csapatokat is szilárd kötelékekbe fogva, bevonja hadműveleti terveibe és ez országrész politikai vezetését is kezeibe veszi az által, hogy magát erdélyi fejedelemmé választatja.

E törekvések főmozgatója Rákóczi és főleg Bercsényi közelében, gróf Pekry Lőrinc tábornok volt. Ezek a gondolatok visszhangra találtak Rákóczi lelkében. Három őse viselte már ezt a méltóságot, megválasztásával tehát öröklött jogainak újra

¹ R. Kiss István: II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé választása. II. Rész. Adattár. 133 és következő oldalak.

² Archivum Rákócziánium: I. kötet 213. oldal.

éledését üdvözölhette. Még sem fogadta Pekryék tervét lelkesedéssel. Félt attól, hogy az erdélyi kérdés elvonja a magyarországi események vezetésétől s nem is akart Erdély belügyeibe avatkozni.³ Azt is érezte, vagy félhetett attól, hogy személyét nem fogadják szívesen és hogy a török párt még igen erős Erdélyben. Ebben nem is csalódott; bizonyítja ezt fejedelemsévé választása után 1705 elején Erdélyben működő megbízottjának, Forgách Simonnak jelentése, amelyben még akkor is őszintén megmondja, hogy „Itt generice a török protektiót sűrűn emlegetvén:” „... Úrunknak személye szerint nem sok affektiói az idevalóktól, nagy neheztelesek pedig ő Nagysága füebb szolgálai ellen kik udvarnál vannak.”⁴ Az erdélyi urak — ez tagadhatatlan — fáztak kissé Rákóczi fejedelemségétől, mert attól féltek, hogy Erdély ügyeinek vitelében a fejedelem mellőzni fogja a bennszülött vezetőket s a fontosabb helyekre magyarországi környezetéből állít embereket. Még sem tudott kitérni az események elől. A megválasztása érdekében nála járó erdélyi küldöttséget (Pekry, Mikes, Teleki és Száva) Erdélybe visszaküldötte azzal, hogy Gyulafehérváron országgyűlést hívjanak össze. Személyesen nem akart az országgyűlésen résztvenni, hanem a maga képében Radvánszky Jánost küldte oda azzal a szigorú meghagyással, hogy az ügyekbe semmiképen se avatkozzék, az üléseken se vegyen részt, hogy ezzel is kimutassa megválasztása iránti teljes közömbösségét.⁵

Pekry rendkívül körültekintő — sok fondorkodással és kétszínű jellemének megfelelő — korteskedés után elérte azt, hogy Rákóczit a Gyulafehérváron egybegyűlt erdélyi rendek, néhány szász város kivételével, július 8-án valóban Erdély fejedelmévé választották.⁶ Erről Rákóczit, nyári — szegedi — táborbontása után, egy erdélyi főurakból álló küldöttség értesítette. A fejedelem még ekkor sem határozta el magát arra, hogy a fejedelemséget elfogadja s csupán akkor adta beleegyezését, amikor a követség előadta neki, hogy Pekry ezt előre megjósolta és azt is mondta, hogy Rákóczi azért nem akar Erdélybe menni, mert magyarországiak és nem erdélyiek által akarja ezt az országrészt kormányozni. Nekik azonban köztük lakó fejedelem kell, ha tehát Rákóczi vonakodik, akkor a török párt kerekedik felül és visszahozza Thökölyt.

Rákóczi ezután elfogadta a fejedelemséget, de hogy ez

³ Rákóczi emlékiratai V. kötet 165. oldal.

⁴ R. Kiss István idézett munkája. Adattár 224. oldal.

⁵ Rákóczi emlékiratai ugyanott.

⁶ Az erdélyi fejedelemsévé választás körülményeit részletesen leírja R. Kiss István idézett munkájában. — Lásd még *Rácz Imre*: Gróf Pekry Lőrincről írott életrajzát. 1929. Tiszántúli Hírlap kiadása Debrecen. — *Thaly Kálmán*: Gr. Bercsényi család III. kötet 185—6. oldal. *Hengelmüller*: Franz Rákóczi stb. 142. oldal. — *Szalay*: Magyarország története VI. kötet 192. és következő oldalak.

mennyire nem volt szívügye, bizonyítja az a körülmény is, hogy Radvánszky missiójának befejezte után, 1704 év végén Forgách Simon gróf tábornagyot küldte az erdélyi hadak élére, maga pedig csak 3 év múlva, 1707-ben kereste fel Erdélyt s csak ekkor iktatták őt fejedelmi székébe.

A fejedelmválasztó gyűlés ama határozatából, hogy az ottani rendek Pekryt az erdélyi hadak főgenerálisává választották,⁷ következtethetjük, hogy Pekry buzgó munkásságában a maga privátumairól sem feledkezett meg. A fejedelem azonban, ezt a határozatot nem vette figyelembe, sőt Pekryt, aki iránt kezdettől fogva bizalmatlan volt, altábornaggyá is csak a következő évben nevezte ki.

Az való, hogy Rákóczy fejedelemmé választása tekintélyét növelte. Így most már hadseregét nemcsak mint választott fővezér és hadúr vezethette, hanem annak és a hatalma alatt lévő országnak élén, mint valóságosan megválasztott fejedelem, a külvilággal szemben is kidomboríthatta souverain uralkodói mivoltát. Hogy mégis oly nehezen vállalta ezt a fényes tisztséget, annak magyarázata talán egy, tudat alatti érzésben keresendő, aminek indokoltsága a felkelés következő éveiben a felkelés hátrányára be is igazolódott.

Veleszületett törvénylisztelete, kötelességérzete és az államfő isteni rendeltetéséről, felelőségéről alkotott magas véleménye többé nem engedték meg neki azt, hogy erről a méltóságról lemondjon. A bécsi udvarral a következő években folytatott békétárgyalásain viszont épen erdélyi fejedelemsége volt a legnehezebben megoldható kérdés, mert a császár presztígiének rovása nélkül sohasem fogadhatott el olyan megoldást, amelynek révén Rákóczi, az uralkodóház fennhatósága alá tartozó souverain fejedelmi címét megtarthassa. Az események bebizonyították, hogy az erdélyi fejedelemválasztás a felkelés ügyének nem használt.

A választás közvetlen s a hadieseményekre kedvező hatása az volt, hogy Rákóczi főhadiszállása az erdélyi hadakra most már több gondot fordított és amennyire a hadiesemények és a térbeli távolság ezt megengedték, az Erdély földjén a következő években véghezvitt hadműveletek, a kuruc felkelés magyarországi hadieseményeivel szorosabb kapcsolatba kerültek. Egy momentumot azonban sohasem sikerült végleg elsimítani, ez az erdélyi vezetők féltékenykedése a magyarországi vezérekre volt, ami sokszor káros hatást gyakorolt a hadműveletek egyes jeleneteire.

⁷ R. Kiss István idézett munkája 50. oldal.

II. Az erdélyi kuruc és császári hadak állapota.

Rákóczi első intézkedése az erdélyi hadak rendbeszedésére az volt, hogy az odaküldött Radvánszky Jánost solti táborából június 13-án utasította az Erdélyben található hadak megszemlélésére, lajstromba szedésére és a katonaságtól elkövetett atrocitások kivizsgálására, megszüntetésére.⁸ 1703-ban a kuruc hadakra Erdélyben igen sok jogos panasz merült fel; egykorú naplókban (Cserei Mihály, Vass György, Briccius János, stb.) elszomorító leírásokat olvashatunk azokról az embertelen pusztításokról, amelyekről Radvánszky jelentéseiben szintén kénytelen ismételtelen beszámolni a fejedelemnek. Az erdélyi kuruc ezredek kb. olyan állapotban voltak 1704-ben, mint a fejedelem legelső Munkács körüli hadai 1703 közepén. Fegyelem nélküli, jórészt saját szakállukra hadakozó, garázda szabadcsapatok, amelyek közül csak azokat lehetett komolyabb feladatokra használni, amelyeknek élén keménykezű, tapasztalt tiszt állott. Ilyen azonban kevés volt. Thoroczky tábornok fővezérsége is csak jóformán névleg tekinthető annak, mert a hadsereg szervezésére, fegyelmezésére sok befolyást nem igen gyakorolt. Tehetetlenségét maga is őszintén beismerte július 5-én tövisi táborából Radvánszkyhoz intézett levelében.⁹ Elhihetjük a — bár Rákóczi ellenes — Cserei Mihály históriájának azt a megállapítását, hogy az erdélyiek a kurucok féktelenségétől elrettenve, szívesen keresték a reguláris császári sereg oltalmát, s „több magyar urak a német officérokat csaknem Isten gyanánt imádják vala, és egy rossz kornétásnak is illustrissimus titulust adnak vala.”¹⁰ És habár bizonyára túloz Cserei, amikor minden kuruc kapitányt részeges, tolvaj, gyalázatos, garázda jelzővel illet, az tagadhatatlan, hogy az ottani ezredek színvonala minden tekintetben mélyen a magyarországiaké alatt volt. A legtöbb tekintélye úgylátszik Kaszás Pál kuruc ezredesnek lehetett, de épen azért ezrede nem is nagyon kedvelte. Július 8-án 9 pontból álló írásbeli panaszt terjesztett Radvánszky, fejedelmi megbízott elé „Kaszás Pál uram keze alatt lévő nemes ezred közönségesen” — amelyben sok mindenféle sérelmet sorol fel. Kifogásolja, hogy Kaszás a legénység egyrészét kívülről jövőekkel felcserélte; hogy az ezred el látása igen fogyatékos; hogy a hadbavonult jobbágyokat földesurak foglalkoztatják; hogy a fosztogatáson kapott katonákat a megyei emberek letartóztatják. Az ezred követelte továbbá, hogy Kállay István főtrázsamestert, akinek: „az hadak között való rendetlen keménykedésében sok fogyatkozást talál a

⁸ R. Kiss István idézett munkája: Adattár 120 oldal.

⁹ R. Kiss István idézett munkája: Adattár 135 oldal.

¹⁰ Cserei Mihály históriája: 332 oldal.

nemes ezer," az ezredből elhelyezzék, viszont nem egyezik Kovács László főhadnagy és Bartha Ábrahám nevű tiszt áthelyezésébe.

Radvánszky még ugyanazon a napon írásban válaszolt e panaszra, igen tapintatosan. Megvigasztalja a panaszkodókat, hogy: „a vitézlő rend, aki a közjóért életit kockára veti, mindennapi szükséges provisiót meg nem érdemelné, tagadhatatlan (sőt ezen kívül nagyobb kegyelmességit várhatja urunknak érdemesen), de soha oly tábor s armada nem volt sehol is, hogy valaha vagy egyben vagy másban mi fogyatkozást nem érzett volna: annál inkább megengedhető dolog, hogy itt is eddig való rendetlenség közt esett olykor mi olyas.” Kállay főstrázsamester eltávolítására röviden azt válaszolta: „hogy a vitézlő rend magátul egy főtszket degradálhassa, minekelőtte panaszt ellene tévén, törvényt az iránt nem veszen, azt meg nem engedi a mlgs fejedelem.” A garázdálkodó katonák letartóztatása miatt pedig hasonló panasszal válaszol, felsorol néhány esetet, amelyekben nyilvánvaló, hogy valóban kuruc katonák voltak a tettesek, tehát: „botránkozásra való, hogy sok világos panaszok eddig a főtsztek által nem remedeáltattanak.”¹¹

A Törökországból hazajött ezredek fegyelme sem volt különb. Ezek sem akarták egyik tisztüket feljebbvalóként elismerni. Az ügy úgylátszik egészen Rákóczi színe elé került, aki július 27-én szegedi táborából Radvánszkyhoz intézett kéziratában e felől így intézkedett: Értjük azt is, hogy Törökországból kijött hadaink, nemzetes, vitézlő Baji László hívünket kapitányoknak ismérni nem akarnák; minthogy pedig akárki is jól tudja, hogy nem a szolga parancsol az urának, kik legyenek közöttük refractáriusabbak, bennünket tudósítson, hogy azoknak büntetésekrül tehessünk dispositiót.”¹²

Radvánszky jelentéseiből nem tudjuk pontosan megállapítani sem az erdélyi kuruc hadak tagozódását, sem azok állapotát. Annál bővebb adatot találunk egy, ugyancsak Radvánszky-féle táblázatban, amelyet Thaly Kálmán másolt le a Radvánszky család levéltárából.¹³ E kimutatásból a következő adatokat olvashatjuk ki az erdélyi seregről.

a.) Lovasság.

Koncz Boldizsár lovas ezrede 200 fő,
 Vay László lovas ezrede 950 fő,
 Kaszás Pál lovas ezrede 2.100 fő,
 Csáky László gróf lovas ezrede 1350 fő,
 Gróf Teleki Mihály kolozsvári és más vidékilovas századai 950 fő.

¹¹ Eredeti levelek R. Kiss István idézett munkájának (Adattár) 138. és következő oldalain.

¹² U. o. 171. oldal.

¹³ *Hadtörténelmi Közlemények*: 1896. évfolyam 4. és következő oldala.

b.) *Gyalogság.*

Ecsedy János ezrede 500 fő,
 Gyárfás István ezrede 200 fő,
 Komlóssy Sándor ezrede, melyet a saját, Szudricsán István,
 Hátszegi Márk és Haróczky Vencel osztagaiból állítottak
 fel, összesen 915 fő,
 Kós Mihály ezrede 450 fő,
 Gróf Csáky László ezrede 300 fő,
 Pongrácz György ezrede 1200 fő,
 Gróf Teleki Mihály német gyalogezrede 376 fő.¹⁴

c.) *Vegyes kötelékek.*

Gróf Pekry Lőrinc ezrede, benne az Orlayval Törökországból
 jött hadak, összesen 700 fő. (Itt szolgált Nyuzó Mihály,
 később híres huszárezredes.)
 Csulay Balázs ezrede 300 fő, közötté törökországi bujdosók és
 oláh zsoldosok.
 Csáky András ezrede, (magyarok, oláhok, törökök) 450 fő,
 Gróf Teleki Mihály, Kővár vidéki nemes csapata 550 fő.

d.) *Egyéb kötelékek.*

Kállay István vegyes csapata a szamosújvári vár körülzárására,
 néhány század Pongrácz gyalogezredéből és 150 lovas.
 A gyulai vár őrsége, Zilahy Ferenc alatt 65 fő.
 A Medgyes alatti táborban voltak :
 Udvarhelyszék hada 2000 fő,
 Fejérvármegye hada 500 fő,
 A darlaci táborban voltak Csik, Gyergyó és Kászoszék ha-
 dai 2000 fő,
 Marosszék hada 4—5000 fő,
 Küküllő vármegye hada 300 fő,
 Tordavármegye hada 200 fő,
 Kolozsvármegye hada 300 fő,
 Dobokavármegye hada 250 fő,
 Hunyadvármegye hada 600 fő,
 Zarándvármegye hada 100 fő,

összesen tehát kb. 18.100 fegyveres (lovas, gyalogos). Hi-
 ányzik azonban e kimutatásból Háromszék, Belső-Szolnok és
 Aranyosszék felkelő hada, továbbá a partiumbeli Közép-Szol-
 nok és Kraszna-vármegyék hadai, amelyek szintén kizárólag
 erdélyi hadi célokra állottak rendelkezésre. Ezekkel együtt te-
 hát a kuruc hadak létszámát Erdélyben mintegy 21.000 főre
 becsülhetjük.

¹⁴ Ennek parancsnoka a holland származású Erasmus de Ruyther al-
 ezredes volt aki később Szamosújvár alatt elesett (u. o.)

Kinevezett főparancsnokuk báró Thoroczkay István volt. Alvezérei (legalább is névleg) gróf Pekry Lőrinc, gróf Mikes Mihály tábornokok, gróf Teleky Mihály, báró Száva Mihály, gróf Apor István, gróf Lázár Ferenc, Jósika Sámuel, Balogh-Zsigmond főispánok, illetve kapitányok voltak. Utóbbiak közt legérdekesebb gróf Teleki Mihály, azelőtt Kővár vidéki kapitány, erdélyi tanácsur, később kuruc bigadéros volt. A valóságban azonban, mint említettem, a kuruc ezredek szorosabb hadrendi kötelékek nélkül harcoltak még jó ideig, aminek egyik oka az is volt, hogy Pekry és Mikes nem akarták elismerni Thoroczkay főparancsnoki följük rendelkezését. Erre az állásra kezdettől fogva Pekry aspirált, amit egy Száva Mihályhoz intézett levelében nyitlan be is vall, amikor kijelenti hogy ha a fejedelem: „ő nagysága engem olyan emberért, mint Thoroczkai, praetereál, — holott mind a német s a török világban hozzám képest hátulsóban vétetett, — én bizony soha kardot nem kötök az oldalamba, hanem házamnál ülök és szántok vetek, ez az én resolutionom.”¹⁵ Ezt a fenyegetését ugyan nem váltotta be, mert ahol harcra került a sor ott vitézül viselte magát, sőt Nagyszeben alatt augusztus 11-én súlyosan meg is sebesült, de a kuruc vezérek közötti torzsalkodás csak akkor ért véget, amikor 1705 elején a fejedelem parancsára Forgách állott az erdélyi hadak élére.

Az Erdélyben működő császári haderők főparancsnoka Rabutin de Bussy gróf volt, akit Lipót császár ez év január végén léptetett elő tábornaggyá. A népes kuruc haddal szemben csupán alig 6.000 gyalogos és 1100—1200 lovasnak parancsolt.¹⁶ Volt ezen felül még néhány ezer embere, főleg császári zsoldban álló szász és erdélyi felkelők, akiket részben Nagyszeben és a fennhatósága alatt maradt megerősített helyeken és az oláh határ mentén, a hágók elzárására használt fel. Közvetlen parancsa alatt, mint mozgó tartalék, a külső sánctvonallakkal újonnan megerősített Nagyszeben városában, alig 2500 gyalogból és 1500 lovasból álló hadtest szerepelt, többi katonasága Erdély különböző részeiben volt szétszórva.¹⁷ Rabutin csapatainak legértékesebb részét a reguláris ezredek alkották, még pedig a Neipperg-, Pálffy-, Thürheim-gyalogezredek, a Deutschmeister-, Heister- és Nehem-gyalogezredek egyes osztagai, az Uhlefeld- és Steinville-vértés és a Rabutin-dragonyos ezredek. A gyalogos ezredek létszáma 500 és 2000 között ingadozott, a lovas ezredeké átlag 500 ember volt.

A császári sereg erőállapota és harckészsége nem állott

¹⁵ *Hadtörténelmi Közlemények*: 1896. évf. 5. old.

¹⁶ *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*: I. sorozat VI. kötet, 176. oldal.

¹⁷ A Nagyszeben körüli sáncok egykorú tervrajzát lásd m. kir. Hadi-levéltár térképtárában H. III. d. 887. sz. alatt.

magas fokon. Zsoldot már hosszabb idő óta nem kaptak, el látásuk a kemény téli időjárás és a kurucok dúlásai miatt annyira silány volt, hogy több ezredben, főleg a kurucoktól körülzárt helyeken, lázadások törtek ki és egész csapatrészek pártoltak át a kurucokhoz. Legtöbb szökés és zendülés a Thürheim-ezred soraiban volt, úgyhogy az udvari haditanács már ezt az ezredet fel is akarta oszlatni és szigorú vizsgálatot rendelt el ellene.¹⁸

A számbeli túlsúly tehát a kurucok oldalán volt s ha Rákócziak ebben a tömegben több megbízható és fegyelmezett csapatköteléke van, mint amennyi valóságban volt, akkor Rabutin kis hadtestét könnyen harcképtelenné tehetnék volna, an nál is inkább, mert a császári marsallnak főfigyelme úgy, mint 1703-ban, most is inkább a törökök felé fordult és ezért nem akart határozott, támadó hadműveleteket kezdeni az Erdélyben szerteszét kóborló és tanyázó kurucok ellen.

III. Hadiesemények.

Előre megfontolt haditeranggal egyik fél sem kezdte az 1704. év hadműveleteit, Rákóczi ugyan futólag gondolt a Thökölyvel való együttműködésre és el tudott képzelni egy olyan — kurucoknak előnyös — helyzetet, amelyben az ő csapatai északról, a Thökölyé pedig délről, Erdélybe betörve nyújtanak egymásnak kezet s Rabutint onnan kiszorítják, de ez az elgondolás konkrét formát nem öltött.¹⁹

Épen az Erdélyben uralkodó zavaros állapotok és ez ország rész távoli fekvése miatt, Rákóczi főhadiszállásának nem is lehetett tiszta képe az ottani helyzetről s mivel a fegyverben álló egész kuruc sereget a felvidéki és dunántúli események teljesen lefoglalták, oda csapatokat nem is küldhettek. Ezért nem is találjuk sehol sem annak nyomát, hogy a kuruc fővezérség az Erdélyben működő császári csapatok kiszorítására valamit tervezett vagy intézkedett volna. A hadműveletek medvindulása tekintetében tehát lényeges különbséget látunk a magyarországi és az erdélyi hadiesemények között. Magyarországon adva volt 1703 év végén — az egész Felvidék elfoglalása után — a helyzet, amelyre támaszkodva Rákóczi hadai megindulhattak a Dunántúlra. Az év folyamán lezajlott események mind logikusan következtek egymásból és egymásután. Ezt Erdélyről nem mondhatjuk.

Az 1704 év első felében hadtörténelmi szempontból nagyobb jelentőségű vagy érdekes eseményről nem is tudunk

¹⁸ *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen* I. sorozat, VI. kötet 176. oldal.

¹⁹ R. Kiss István id. munkája 15—16. oldal.

beszámolni. Ezt az időszakot inkább az Erdéllyel kapcsolatos politikai kérdések, illetve események töltik be. A nagyszebenyi királybíró, Sachs János kivégeztetésének zavaros körülményei, valamint Bethlen Miklós erdélyi kancellár letartóztatása és Bécsbe kísérése, mind olyan események voltak, amelyek Rabutin-nak, mint a császár erdélyi teljhatalmú helyettesének inkább kormányzói, mint hadvezéri hatáskörébe tartoztak.

Az adott helyzet miatt Rabutin marsallnak sem lehetett határozott haditerve az elkövetkezendő esztendőre. Így helyesen állapítja meg a bécsi Kriegsarchiv hivatalos hadtörténeti munkája: „Graf Rabutin befand sich in Siebenbürgen auf einem, in jeder Hinsicht verlorenen Posten.”²⁰ Béccsel minden összeköttetése megszűnt, írásbeli bátorításokon, utasításokon kívül onnan mást nem kapott, pénzsegítséget sem remélhetett, csapaterősítéseket még kevésbé. Valóságos hatalma csupán Nagyszeben vidékére szorítkozott, mert a még császári kézben levő távolabbi várakat és megerősített helyeket a kuruc portyázók körülzárták. A lakosság forrongott s a császári katonaság csupán a németajkú szász községektől várhatott támogatást. Rabutin-nak, mint említettem, legnagyobb gondot a törökök közelsége okozott, ezért is választotta főhadiszállásává ezt a határszéli várost és nem az Erdély központjában fekvő Kolozsvárt. Félt egy török támadástól, amellyel kapcsolatban újból kísértett Erdélyben az akkor már öreg Thököly visszatérő fejedelemségének előrevelített híre. Erdély északi, Magyarország felé eső kapuja, Kővár vára már január 17-én kapitulált.²¹ Itt tehát nyitva volt az út Rákóczi hadai számára. Nyugaton Nagyvárad körül állandó heves viaskodás folyt a császári őrség és a kuruc portyázók között. Békésben és Arad vidékén szintén tanyáztak erősebb kuruc csapatok. Erdélyt a magyar eszményektől teljesen izolálni nem lehetett. Arra Rabutin-nak nem volt elég ereje, hogy északról vagy nyugatról várható kuruc betörésnek útját állja, de arra sem volt, hogy az Erdély bensejében mindjobban megerősödő szabadságmozgalmat teljesen lecsendesítse. Hadtestével tehát bezárkózott Nagyszeben falai közé, hagyta az eseményeket menni a maguk útján s csak időnként küldött kisebb csapatrészeket egyik vagy másik erősen veszélyeztetett császári őrség megsegítésére.

Az 1704 év első felének harcai, kivétel nélkül ilyen, egymástól független, kisebb-nagyobb verekedések voltak, Guerilla-szerű, rövidlélekzetű hadiesemények, portyázások, rajtaütések, községek feldúlása, büntető expedíciók, amelyeknek árát mindig a szegény, sokat sanyargatott lakosság adta meg. Hadtör-

²⁰ *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen* I. sorozat, VI. kötet, 175. oldal.

²¹ *Thaly*: Gróf Bercsényi család. III. kötet 124 oldal.

ténelmi szempontból ezek az események kevésbé érdekesek s a további hadműveletekre semmi hatással sem voltak.

Régi hadtörténetkutatóink a Rákóczi-felkelés erdélyi hadieseményeivel úgyszólván semmit sem foglalkoztak. Az erdélyi hadieseményeknek összefoglaló leírását — épúgy mint általában az egész Rákóczi-felkelés hadműveleteinek összefoglaló történetét — eddig még nem írta meg senki. Thaly sem foglalkozik bővebben az erdélyi eseményekkel s Rónai-Horváth Jenő Hadi-krónikájában csak néhány sort szentel az 1704 évi erdélyi hadieseményeknek.²² A felvidéki Kollinovits keveset ír az Erdélyben lefolyt dolgokról. Erdélyi krónihaírónk, Cserei Mihály, ugyan sok részletet jegyzet fel históriájában, de leírása erősen Rákóczi- és kurucellenes ízü és az események időpontjára nézve sokszor megbízhatatlan és zavaros. Mindaddig, amíg az erdélyi állami és magánlevéltárak magyar kutatóknak nehezen hozzáférhetők, kénytelenek vagyunk sok adatot mégis az ő históriájából, továbbá az egykorú Vas-, Szakál-, Briccius-, Lázár György-, Szaniszló-féle naplókából és néhány későbbi keletű rövidebb tanulmányból (Szádeczky Lajos e tárgyú munkái stb.) meríteni. Eredeti, kuruckézből származó erdélyi hadműveleti iratokat vagy leveleket Thaly gyűjteményében sem találtam, de ezeknek hiányát — természetesen kellő kritika mellett — sokban pótolja a bécsi Kriegsarchivnak ezekkel az eseményekkel foglalkozó anyaga.

Az év első fele, sőt mondhatnám első 8 hónapja, nagyobb hadiesemény nélkül mulott el. Szeptemberben kezdett csupán Rabutin egy egységesen kitervezett és vezetett kisebb hadműveletet, mely szeptember 11-én a Nagyszeben alatt vívott ütközettel indult, az október 8-i patai ütközetben érte el tetőpontját s november 27-én, a Sárkány melletti harccal végződött.

Mielőtt a januártól szeptemberig tartó időszak eseményeiről beszámolnánk, meg kell ismerkednünk azokkal a harcokkal is, amelyek Erdély nyugati kapujában, Nagyvárad falai alatt és annak környékén zajlottak le.

Nagyvárad, helyzeténél fogva, Erdélyre nézve mindkét küzdőfél szempontjából fontos hely volt. Már 1703-ban erős küzdelem folyt a városban és a vár falai alatt s ha a kurucok ideig óráig a város egyes részeibe be is hatoltak, a várba zárkózott császári őrség szilárdan tartotta magát. A helyzet 1704-ben sem változott s csupán a császáriak kárára rosszabbodott annyiban, hogy a vár élelmi készlete folyton fogyott s a kuruc ostromzárvonala és a Berettyó vidékén portyázó kuruc osztagok miatt külső segítséget, felmentést alig remélhetett. A legközelebb feküdt a császári kézen levő Arad vára. A nagyváradai vár parancsnoka Becker ezredes, tehát elsősorban min-

²² *Magyar Hadikrónika* : II. kötet 343. oldal.

dig oda fordult segítségért. Nagyvárad jelentőségét Savoyai Eugen is ismerte és még 1703 december 20-án útasította az aradi vár parancsnokát, báró Löffelholz²³ ezredest, hogy Nagyváradot minden áron mentse fel a kurucok körülzárása alól.

Löffelholz az aradi rácok főkapitánya, Tököli János és a szegedi várőrséghez tartozó de la Roche alezredes kíséretében, január 7-én Nagyvárad alá érkezett. Csapatának erejét nem ismerjük. Itt csatlakozott hozzá a váradi várőrségből 100 reguláris gyalogos, 400 huszár és hajdú, Becker ezredes vezetésével. A kuruc ostromló sereg úgylátszik nem tartotta erősen körülzárva a vár és a város körül fekvő térszint, mert Löffelholznak sikerült ezt a császári különítményt Nagyváradon keresztül, déli irányból, a várostól mintegy 12 km-nyire északra, a bihari földvárban levő kuruc táborig vezetni. A kurucok tudtak a császári sereg közeledéséről. Jármű Ferenc kapitány a tábor parancsnoka, két nap óta erősítette táborhelyét, a különben is erős földsáncokat kiépíttette s a kaput eltorlaszoltatta. Kémeitől értesült arról, hogy Jenőn keresztül Nagyvárad felé vonul ez a császári menetoszlop, de talán nem hitte azt, hogy ez a déli irányból közeledő sereg egészen Biharig fog bántatlanul eljutni, mert tény az, hogy Löffelholz támadása a kuruc tábort január 7-éről 8-ára virradó éjjel meglepetésszerűen érte. A császári ezredes észrevétlenül körülfogta az egész kuruc tábort; hajnalhasadtakor 4 ágyúból tüzelni kezdett, egyúttal a már 100 lépésre előlopózkodott gránátos osztagokkal megkezdte az általános támadást. Félóráig tartó heves ágyú- és kézigránát harc után sikerült a 20—20 emberből álló gránátos rohamjárőröknek 3 helyen betörni a táborba. Erre Löffelholz rác lovasságával körülfogta a harc színhelyét, s a táborból kitörni készülő és menekülő kurucokat széjjelverte és megsemmisítette.

A kuruc tábor utolsó töredékei a cölöpökkel megerősített bihari templomba menekültek, de ellenállásukat La Roche alezredes újabb kézigránátharccal hamarosan megtörte. A küzdelem összesen két és fél óráig tartott és a kurucokra nézve súlyos veszteséggel végződött. 10 gyalogos és 5 lovas századból, (összesen mintegy 2000 főből) álló seregükből elesett 800 ember, hadifogságba jutott 147. A csatatéren maradt holtan parancsnokuk Jármű Ferenc és még két kapitány Torday Ferenc és egy Mosich nevű.

Löffelholz seregéből — ha a bécsi hivatalos jelentéseknek hitelt adunk — mindössze 16 halott és 46 sebesültről tudunk. A kuruc foglyokat Nagyváradra kísérték. Löffelholz a csapatkötelékek rendezése után seregét két részre osztotta. Átkelt a befagyott Berettyón, azután az útközelben sokat szen-

²³ Arneth: Prinz Eugen von Savoyen; I. kötet 223. és 468. oldalak.

vedett gyalogságát Biharfélegyházán lepihentette, lovasságával pedig tovább vonult, hogy a Diószeg vidékén jelentett másik kuruc tábort is szétszórja. A kurucok, közeledtére cserbenhagyták poggyászszekereiket visszavonultak, de a rác lovasság utólérte őket. Négyszáz kurucot levágtak s 1000 megakasztott szekeret zsákmányoltak, Mivel ezen a vidéken több kuruc tábor nem tanyázott, Löffelholz Diószeg és Félegyháza elhamvasztása után bőséges zsákmánnyal Nagyváradba vonult vissza. A várat újból ellátta éléssel, annak őrségét egy erős századdal szaporította, azután a zsákmány egyrészével (az élelmi cikkeket Nagyváradon hagyta) január 11-én elindult haza Arad felé.

Tököli rác vajda vezette, 600 huszár élén, az elővédet s január 13-án Belényes alá ért. Hogy miért választotta Löffelholz ezt a kitérőt Arad felé, nem tudjuk, talán felbátorodva bihari sikerétől most már ezt a, fekvésénél fogva fontos pontot is el akarta foglalni. Itt azonban pórul járt. Nem ismerte kellően a kuruc őrség erejét és a belényesi várkastély erődítményeit, ezért seregét kezdetben szekérvár mögé helyezte. Esti szürkületkor a Nagyváradról hozott ágyukkal és mozsarakkal töretni kezdte a kastélyt s amikor látta tüzelésének eredményét, éjjel megrohanta a kastély körüli palánkot. Ezt hamar birtokába is kerítette, de mozsárlafettái eltörték, úgyhogy ezután már nem tudott azokkal pontosan célozni. Ekkor értesült arról, hogy mintegy 1000 kuruc lovas, Bóné Andrással az élükön, Erdélyből a Nagyváradot körül záró kurucok oltalmára utban van és Belényes felé közeledik. Ki akart térni ezek támadása elől, de előbb megadásra szállította a belényesi kurucokat. Ezek húzták-halasztóák a tárgyalást, amikor azonban (valószínűleg, már szintén értesültek Bóné közeledéséről) a kapitulációs felhívást elutasították, Löffelholz újabb támadásra határozta el magát. Hogy Bóné előretörését megakadályozza, a Fehér-Körös jégpáncélját felfőrtette s azután ostromszerek ácsolásához kezdett. 14-én este újból kikémleltette a várkastély megrohanására legalkalmasabb helyeket, löszert osztatott ki s épen útasításait akarta kiadni az újabb éjjeli támadásra, amikor szekérvára felől lármát hallott. Bóné András ugyanis nem Belényes alatt, hanem a Körös egy befagyott felsőbb szakaszán kelt át a vízen és Nagyvárad felől rohanta meg a császáriak szekértáborát. A küzdelem lármájára a már rohamcsapatokba osztott gyalogság visszaroht a szekérvárba, hogy bihari zsákmányát mentse. Csupán a reguláris gyalogságot sikerült Löffelholznak kezében tartani és a belényesi várkastély előtt úgy elhelyezni, hogy az ottani kuruc őrség kirohanását feltartóztathatta. Bóné lovastámadását a szekérvár őrsége kezdetben visszaverte. Ekkor ért a küzdelem színhelyére rác lovassága élén Tököli vajda. Huszárszázadai azonban (talán az

est sötéteben) túl messze kanyarodtak el a szekértábortól. Bóné felismerte ezt a neki előnyös helyzetet, a szekérvár ostromát abbahagyta, teljes erejével Tököli ellen fordult s annak csapataát széjjelverte. A rác hadak vereségétől megfélemlítve a szekértábor kocsisai cserbenhagyták szekereiket s lovaikon elvágattak. A többi rác katonaság is követte őket s a kuruc lovaság kardcsapásai előtt a sűrű erdőkbe menekült.

Löffelholz csapata ekkor mintegy 400 lépésnyire volt a küzdelem színhelyétől. Harcra kifejlődve várta Bónét, akinek lovasai most már ezt az utolsó császári regularis osztagot is kezdték támadni. A kurucok lovasrohamát ez a fegyelmezett csapat puskatűzzel és kézigránáttal megghiúsította. Az egész napig tartó küzdelem folytán azonban mindkét fél kimerült, úgy-hogy a kuruc lovastámadás visszaverése után a harc egyideig szünetelt. Ekkor jutott Löffelholz tudomására az, hogy Tököli huszárjai és a szekérvár őrzésére rendelt csapat már elfutottak. Serege utolsó maradványát nem akarta feláldozni s még az éj leple alatt — fáradságos erdei menet után — Borosjenőig vonult vissza. Azt remélte, hogy itt fogja találni a széjjelvert rác hadakat s azokkal együtt újból Belényesre térhet vissza, hogy nagy értéket képviselő zsákmányát visszaszerezze, de reményében csalódott. A rác katonaság széjjeloszlott, Löffelholz kis csapatával tehát újabb támadást nem mert kockáztatni s hazatért Aradra.²⁴

Nehezen hihetjük el a Wienerisches Diarium feljegyzését, amely szerint ebben az, — éjjel, nappal, befagyott vizeken, házak között, erdőben folyó változatos, — küzdelem során, a császári seregből csupán 22 ember esett el és csak 70 sebesült és 37 tűnt volna el. A rácok veszteségéről ez a feljegyzés nem beszél, az bizonyára nagy lehetett; egy kuruc eredetű adat szerint²⁵ a belényesi kuruc táborba szökött át Tököli titkára s az azt vallotta, hogy 900 rác pusztult el.

A belényesi jól sikerült kuruc támadás kiköszörülte a bihari kuruc tábor csorbáját. Ennek a Bónétól ügyesen vezetett harcnak megvolt az az eredménye, hogy a bihari zsákmány ismét visszakerült a kurucokhoz.

²⁴ A Nagyvárad körüli és belényesi harcok részletes leírását a *Wienerisches Diarium* 1704. 50. számából merítettem. Ugyaninnen merítette Szalay: Magyarország története VI. k. 143. oldalon közölt leírását is. Más leírásokat e küzdelmekről nem találtam s csodálatosképpen az *Archivum Rákócziánium* sem tartalmaz ezekről adatokat.

²⁵ *Archivum Rákócziánium*: I. kötet 204. oldal.

IV. Hadiesemények az év első felében.²⁶

Ezekben a hónapokban Erdély földjén vívott számtalan kisebb-nagyobb ütközetről tiszta képet talán sohasem fogunk nyerhetni. Adatok és összefüggés hiányában ezeknek szakszerű rekonstruálása szinte lehetetlen. Meg kell elégednünk azzal, hogy néhány hadtörténetileg érdekesebb eseményt ragadjunk ki közülök, olyanokat, amelyeknek lefolyását több oldalról megvilágítva ismerhetjük.

Legnyugtalanabb volt a székelylakta föld, amióta Székelyudvarhely vára 1703 év végén vagy 1704 első napjaiban kapitulált a kurucokat vezető Guthy István kuruc ezredes előtt. A császári őrség Ruyther kapitánnyal együtt felesküdt²⁷ Rákóczi zászlaja alá. (Ez a csapat alkotta, mint már hallottuk, Teleki német-kuruc zászlóalját.) Háromszékben, Csikban és az Olt völgyében portyázó kurucoknak ezentúl Udvarhely volt a központjuk. Rabutin ezért a brassói helyőrségből különösen éberem figyelte ezt a vidéket és Guthynak minden mozgolódását. A brassói őrség egy Wellenstein nevű főtisztjének Rabutinhoz intézett jelentésében olvashatjuk²⁸ január 17-i kelettel, hogy az udvarhelyi kurucok lassanként előzőnlétek az egész Olt völgyét, Háromszéket és sok helységet, többek között Böllönt, Apácát, Nagyajtát, Barótot, Rákost, Köröspatakot, Ribarcfalvát, Martonost és Gidófalvát elfoglalták. A kuruc vezérek közül Thoroczkayn és Guthyn kívül Szekeres János és Kuruc János kapitányokat említi.

Ugyanebben az időben a császáriakat azonban Magyarország felől is veszély fenyegette, mert a fejedelem parancsára Bóné András kuruc ezredes ekkor már ezredével Erdély földjére ért s mint tudjuk, a Belényes mellett vívott ütközetben január 13-án már részt is vett. Bónét Rákóczi még 1703. decemberében utasította arra, hogy Orosz Pál ezredével egyesüljön és vonuljon be Erdélybe. Bónénak egy jelentését ismerjük 1704 január 1-éről,²⁹ melyben közli ezt Sennyey István báró tábornokkal, mint a Szatmár vidékén vezénylő legfőbb kuruc pa-

²⁶ Érzem és tudom azt, hogy a Rákóczi kor hadműveleteiről írott munkáimban az erdélyi hadieseményekkel foglalkozó fejezetek a leghiányosabbak. Ennek oka mint említettem, az erdélyi levéltárak hozzáférhetetlensége és az a körülmény, hogy úgy az Arch. Rákócziánumban, mint a magyarországi állami és magánlevéltárakban alig találunk erre vonatkozó adatokat. Mivel pedig ott rendszeres hadműveletek nem folytak, a bécsi Kriegsarchiv iratanyaga sem tud kellő felvilágosításokat nyújtani. Egyedül az 1705-ben vívott legnagyobb erdélyi csatáról, a zsigóiról, s néhány kisebb ütközetről rendelkezünk kellő számú és értékes adattal

²⁷ Szádeczky Lajos: Rákóczi-forradalom Erdélyben, (Erdély Múzeum, XVII, 579. oldal.)

²⁸ Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten Ungarn 1704, 1—22.

²⁹ Archivum Rákócziánum: I. kötet 200. oldal.

rancsnokkal. Megtudjuk jelentéséből, hogy Margitta vidékén Biharalmás felől kellett neki Erdélybe vonulni, hogy ott Vajó András székely kapitány ezredével egyesüljön. Említést tesz levelében egy Csurulya nevű kuruc kapitányról is, aki szintén azon a vidéken portyázik.

Rabutin már 1703. év vége felé tisztában volt azzal, hogy a Rákóczi-felkelés terjedését Erdélyben meg nem akadályozhatja. Bizonyára kimerítő jelentéseket is küldött Bécsbe, változva helyzetét, de az Udvari Haditanácsnak legjobb akarat mellett sem volt módjában a monarchia e legtávolabb keleti pontján magára hagyatott fővezérének segíteni. A Hofkriegsrat tehetetlenségét világosan kiolvashatjuk abból a diplomatikus hangú, de vállveregető bátorításokon kívül egyebet nem tartalmazó útasításból, amelyet január 4-én Rabutinhoz intézett.⁸⁰ Közli vele ebben, hogy a kurucok nagy erővel fenyegetik most már közvetlenül az osztrák és morva határt s e végső szükségben a császári sereg minden rendelkezésére álló csapatára ott van szükség. Ha — amint remélhető — bizonyos idő múlva a kurucokat sikerül onnan visszaszorítani, akkor majd küldenek segítséget Erdélybe, addig azonban teljes bizalommal viseltetvén a tábornagy ismert ébersége, haditapasztalatai és ügyessége iránt, teljesen rábízják, hogy az erdélyi forradalmat milyen módon és milyen eszközökkel akarja lecsendesíteni. Igyekezzen csapatait rendben tartani. A lakosságnak császárhű részét támogassa és oltalmazza s csak a lázongó területekről harácsolja csapatainak ellátására való szükségleteit. Küldjön ki ügyes toborzó tiszteket, ne törődjék azzal, ha az erdélyi kamara vagy bárki más nehézségeket gördítene útjába, mert most a katonai érdek minden másnál előbb való. Igyekezzen úgy az erdélyi kamarát, mint az ország lakosságát bátorítani, hogy megmaradjanak a császár hűségében és őt támogassák. Végül nagyon vigyázzon a Törökország felől jövő hírekre és mindenről sürgős jelentéseket küldjön Bécsbe. „Egyébként — végzi ez útasítást — a Tábornok úrnak minden célra vezető intézkedését előre is jóváhagyjuk és Önt Isten különös pártfogásába ajánljuk.”

Rabutin aligha nyugtatta meg ez a semmitmondó üzenet. Január vége felé már nemcsak a fennhatósága alatt tartott területtől távolabb eső vidékeken dúltak harcok, hanem a még császári őrséggel megrakott várak és városok hangulatából is következtethette azt, hogy előbb-utóbb ezeknek birtokáért is harcra fog kerülni a sor. Különösen Kolozsvár kezdett mindjobban kicsúszni kezéből. Caltenplatt császári ezredes, várparancsnoknak, alig volt nyugodt éjszakája. Állandóan kuruc huszárrok rajzották körül Erdély fővárosát s alig múlt el olyan hét,

⁸⁰ Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten Ungarn 1704—1—18.

hogy kisebb nagyobb kuruc osztagok a külvárosokba be ne törtek volna. A városból lefelére kihajtott marhák, vásárra készülő szekerek, rendszerint a kurucok kezére kerültek.³¹

A beszercei vár, Bethlen, Déva, Hunyad, Szamosujvár kisebb nagyobb harc vagy tétovázás után, ez évben mind kuruc kézre kerültek s alig volt olyan kapituláció, amely után a volt császári őrségnek egy része ne csatlakozott volna a kurucokhoz, részben lelkesedésből, részben pedig azért, mert megunták a császár zsoldján való elhagyatott, koldus, rongyos életet.³²

Az 1704. év első felének zűrzavaros hadieseményei közül két ütközet és egy, a császári katonaságtól elkövetett mézszárlás költi fel figyelmünket.

A két nevezetes ütközet január utolsó napjaiban zajlott le, Segesvár és Medgyes között Holdvilág és Brassó közelében — Feketehalom községek határában. Érdekes, hogy ezt a két ütközetet egykorú krónikairók és azok nyomán újabb kutatók annyira összekeverik, hogy pl. a feketehalomi ütközet napját eddig sem sikerült pontosan meghatároznom. Az egészen bizonyos, hogy a két ütközet közvetlenül egymásután következett, még pedig a holdvilági január 28-án és utána következett a feketehalomi,³³ mert egy egykorú siralmas gyászének költője még mindkét harctéren fekvő temetetlen halottakról énekel. Cserei szerint³⁴ előbb vívták a feketehalomi s csak azután a holdvilági ütközetet. Ez nyilvánvaló tévedés, ami Csereinél, aki az eseményeket nem naplószerűen, hanem emlékezetből jegyzi fel, talán hónapok mulva hozzá jutott hírek alapján, lépten nyomon előfordul.

Megállapíthatjuk azt a tényt is, hogy ennek a két ütközetnek egymással semmi összefüggése nem volt, csupán keletkezésének okai azonosak. Rabutin ugyanis egyidejűleg két alparancsnokát, báró Tige János alezredest Udvarhely vidékére, báró Graven Ferdinánd alezredest pedig Háromszékbe küldte a mindjobbban elharapódzó kuruc portyázások megfékezésére.³⁵

Tige Udvarhelyt már nem tudta idejekorán elérni, mert az akkor már Teleki Mihály birtokában, kuruc kézen volt. Természetes feladata lett volna a vár visszafoglalása, de ami-

³¹ Szakál Ferenc naplója : 61. és következő old.

³² Cserei historiája : 329. és következő old.

³³ Szakál idézett naplója 58. old. és a holdvilági és feketehalomi harc után néhány nap mulva, valamelyik csata színhelyén készült gyászének. (Thaly : Adalékok a Thököly és Rákóczi kor irodalomtörténetéhez. II. kötet, 31. oldal.)

³⁴ Cserei krónikája : 328 oldal.

³⁵ Szádeczky idézett naplójában 570. oldalon azt írja, hogy Rabutin Gravent a feketehalomi győzelem után Háromszékbe küldötte Guthy ellen és itt résztvett a holdvilági küzdelemben. Ez tévedés, mert mint kifejtettem, előbb volt a holdvilági és csak azután a feketehalomi ütközet.

kor arról értesült, hogy Guthy kuruc ezredes a környékbeli felkelőkkel, közel 10,000 főre felszaporodott seregével, a Küküllő völgyében portyázik, tanácsosabbnak tartotta alig 500 főt számláló lovas különítményével kitérni előle. Lekanyarodott tehát Szászsebes és Gyulafehérvár irányába és sürgősen kért segítséget Rabutinótól.³⁶ A marsall, Morando hadmérnök tiszt vezetésével, utána küldött 100 lovast és 80 gyalogost. Ez a különítmény azonban Tigét, aki már ekkor a neki kijelölt útvonalról letért, nem találta meg, hanem Guthyék fenyegető csoportosulása miatt, Segesvárbán keresett menedéket. A kuruc sereg egyrésze követte Morandót oda és a város külső részeiből besorozta őt a felsővárosba. Morandónak úgylátszik sikerült a várat és a környező városrészt annyira megerősíteni, hogy a várvíváshoz nem szokott kurucok hamarosan ott hagyták Segesvárt és Medgyes felé vonultak. Tige időközben értesülhetett Morando közeledtéről, mert újból Segesvár felé fordult és útközben, Erzsébetváros mellett, Holdvilág község határában találkozott össze január 28 án Guthy népes seregével.

Tige nem ijedt meg a nála szinte huszszoros túlerőtől, mert láthatta, hogy e tömegek csak kis része jöhet fegyveres számba, a többi csupán kaszás, kapás, fegyelmetlen felkelő. Gyors elhatározással rohamot vezényelt s rövid kézitusa után széjjelverte Guthy seregét. A magával hozott néhány tarack a támadás alatt sűrűn rontotta a székely felkelők sorait. Szakál Ferenc feljegyzése — s valószínűleg erre támaszkodva Szádeczky leírása — szerint Guthy tévovázása volt a vereség oka. A seregébe beosztott Ruyther kapitány váltig sürgette, hogy ne várja be azt az időpontot, amíg a német sereg összegyülekezik és harcsorba áll, hanem támadja meg őket készülődés közben, de Guthy nem akart ebbe beleegyezni. Halogatása miatt elmúlt a kedvező támadási alkalom s a támadásban így Tige megelőzte őket.³⁷ Guthy — Cserei szerint részegen — maga is elfutott a harc színhelyéről Torda felé, ott azután Kaszás Pál kuruc ezredes letartóztatta és könnyelmű, semmivel sem menthető viselkedése miatt, a fejedelem parancsára kivégeztette.

A kurucok veszteséget a császári hivatalos jelentés 1000

³⁶ Az ismételten idézett Cserei-, Szakál-, Szaniszló-féle krónikák, illetve naplók és Szádeczky idézett cikke csak rövid és hézagos adatokat közölnek a holdvilági harcról; elég részletes jelentést olvashatunk azonban a *Wienerisches Diarium* 1704. évi 59. számában közzétett harcjelentésben. Az ütközet leírásánál tehát — kellő kritika alkalmazásával — erre támaszkodtam.

³⁷ Nem világos, hogy mit értenek e források a német sereg „összegyűlése, egyesülése” alatt. Lehetséges, hogy Morandó Segesvárról kijött és Tigéhez csatlakozott, de ennek nyomát a császári hivatalos jelentésekben nem találtam. Valószínűbbnek látszik az, hogy az összegyűlés alatt inkább — mivel találk. zóharcról van szó — a császári menetoszlopoknak harcra való kibontakozása értendő, ami tekintettel arra, hogy a csata színhelye a Küküllő aránylag szűk völgye volt, bizonyára nehezen ment.

főre, Cserei 1300-ra, Szaniszló 400-ra, Szakál 3.000 főre becsüli. Mintegy 250 kuruc, közöttük 19 német zsoldos került fogságba. A császáriak azonfelül 3 üstdobot, 16 zászlót és 2 ágyút, valamint a kurucok egész poggyásztáborát zsákmányolták.

A császári veszteségről nincsenek adataink.

A harc után báró Tige Székelyudvarhely ellen ment, amelynek várából a kurucok, közeledtére és a holdvilági vereség hírére kiszaladtak. A lakosság is elmenekült, értéktárgyait a Homoródalmási barlangba vitette s ott őriztette külön fegyveres csapattal. Udvarhely vidékén azonban a császári csapatok nem tudtak megmelegedni, mert amikor Thoroczky báró, kuruc generális február 8-án Kolozsvár alá érkezett és félni lehetett attól, hogy Rabutint meg fogja támadni, Tige Udvarhely vidékéről Nagyszébenbe vonult vissza.³⁸

A Wienerisches Diarium idézett jelentésének utolsó bekezdéséből kitűnik, hogy a holdvilági ütközetet követő napokban a Barcaságban, Brassó vidékén mintegy 1000 székely felkelő és 1500 — állítólag Magyarországról jött — kuruc katona Brassót körülzártta. Ugyilátszik, ez volt az a kuruc csapat, amely a feketehalomi ütközetet vívta s már ebből is következik az, hogy ennek a csatának minden bizonnyal a holdvilági után kellett lezajlania.

A feketehalomi ütközetről még kevesebb hiteles adatunk van, mint a holdvilágról. Nehány rövid utaláson kívül voltaképpen csupán Cserei krónikájára támaszkodhatunk az események vázolásánál.³⁹ Ezek szerint Graven ezredes néhány száz lovassal Háromszék felé vonultában a Barca völgyében, Brassótól nyugatra Feketehalom községnél összetalálkozott néhány ezer főből álló csapattal, amelyet Henter Mihály szász felkelő vezér (később Rákóczi követe a török portánál) Szászhermányból a császáriak közeledtére odavezetett.

A székelyek, mint Cserei írja: „ha okos kommandojok lett volna, könnyen azt a kevés németet levághatják vala. De a német a patakon túl egy kert mellé rendben vervén magát, azok a bolond székelyek épen oda menének; a német puszkálni kezd, mindjárt megszaladának, a ráczok mindenütt a sík mezőn üzték vágták, sok százan ott veszének, holott a német közül csak egy sem vesze el.“ A kurucok pusztulását fokozta még az a körülmény is, hogy a faji gyűlöletből sarkalva, Graven seregéhez csatlakozott és vett részt a küzdelemben sok szász és oláh környékbeli lakos.⁴⁰ Henter fegyelmetlen hadi

³⁸ Szádeczky: Erdélyi Múzeum. XVII, 571. oldal.

³⁹ Cserei: id. munkája 328. oldal.

⁴⁰ Thaly: Adalékok a Thököly és Rákóczi kor irodalomtörténetéhez II. kötet 34. oldal.

„Az ki elszaladt is: utánna az ráczság
Élbágyadt az lovok, — jaj szegény magyarság!
Ellene feltámadt gyülevész sok százság,
Erdőben bujkáló hitván rosz oláhság.“

népe a csatatérről egész Havasalföldre futott, úgyhogy Graven egész Háromszéket végig portyázva, a barcasági kastélyokban harcsolt bőséges zsákmánnyal megrakodva térhetett vissza Szebenbe.

Rabutin marsall e harcokról jelentést küldött Bécsbe és újból sürgette megsegítését. De, még március havában egy megbízható emberével küldött jelentéseire, a Haditanács csak július 11-én felelt. E késelem oka a válaszirat szerint⁴¹ az volt, hogy megbízotlját nem akarták üres kézzel hazabocsátani, mert azt remélték, hogy mégis tudnak vele pénzt és csapatokat küldeni. Juliusban azonban már kénytelen volt a Haditanács belátni, hogy a közeljövőben nem segíthet Rabutinen. Visszaküldte tehát a futárt egy „Interims Antwort“-nak nevezett válasszal, azzal az üzenettel, hogy nem akarja már tovább Rabutint megvárakoztatni a válasszal, tehát legalább is tájékoztatja a nyugaton lezajlott eseményekről. Örömmel tudja, hogy a bajor hadszíntéren, Donauwörth mellett, fényes győzelmet arattak, ott tehát hamarosan befejezik a háborút: worauf man mit einer considerablen Macht im Königreiche Ungarn einrücken und darinnen so wohl als in Siebenbürgen den bedrängt Plätzen genugsam Luft wird machen können.“ Ezenfelül pedig Heister Győr mellett (Koroncó) is megverte a kurucokat, tehát a helyzet mindig kedvezőbb lesz. A Hofkriegsrat tisztában van azzal, hogy Rabutinnak elsősorban pénzre van szüksége. 100.000 arany forintot sikerült ugyan e célra összeszedni, de hogy miként lehessen ezt a nagyértékű küldeményt Erdélybe juttatni, azt nem tudják, várják Rabutin javaslatát és intézkedéseit, hogy ez a pénz kerülőúton, talán Oláhországon keresztül jusson Erdélybe. Addig pedig csak nyugtassa és biztassa csapatait és igyekezzék az ország anyagi forrásait minél alaposabban kihasználni. Azzal is megnyugtathatja a lakosságot, hogy a bécsi török követ biztosította a császárt a magas porta békés szándékairól, tehát erről az oldalról nem kell veszélytől tartani.

Azt hiszem nem csalódom, ha azt állítom, hogy Rabutin ez az ideiglenes válasz ép oly kevésbé elégitette ki, mint az év elején kapott bécsi üzenet, annál kevésbbé, mert az átirat utolsó szakaszában a Hofkriegsrat, Erdélyből érkező és indokoltnak látszó panaszok alapján nagyon kifogásolta azt, hogy a marsall városokat, falvakat porrá égetett, a lakosságot gyilkoltatja s ezzel a népet a végső kétségbeesésbe kergeti. A bécsi udvar nem hiszi ugyan, hogy mindezek a tábornagy tudtával és utasítására történtek, de mégis figyelmezteti őt arra, hogy a lakossággal kíméletesen bánják és szüntesse be a gyújtogatást és prédálást, mert hiszen ezzel csak a császár ügyének árt, pedig az Udvari Haditanács, sajnos nincs abban a

⁴¹ Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten Ungarn. 1704—7—12.

helyzetben, hogy a fenyegető kuruc betörésekkel szemben kel-
lő visszatöréssel éljen.

Hogy Rabutin megkapta-e a megígért pénzküldeményt, nem tudom, de hogy ezt az ideiglenes választ végleges válasz nem követte, az bizonyos, mert csapatmegerősítéseket a tábornagy Bécsből még jóideig ezután sem kapott.

A magára hagyatott császári fővezér ezekután nem te-
hett egyebet, minthogy fokozottabb portyázásokkal igyekezett tá-
voltartani a kurucokat legalább azoktól a városoktól, amelyek
megbízhatóan az ő fennhatósága alatt voltak. Azt is belátta,
hogy létkérdés számára az erdélyi segélyforrások kimélése és
a mezőgazdaság előmozdítása. Ezért augusztus 10-e táján Sze-
benből egy különítménnyel kitérőt rendeztetett azért, hogy a
nagysebeni lakosság a császári előőrök oltalma alatt a vá-
roson kívül lévő földjeiről az aratást betakaríthassa.⁴²

Radvánszky János, tisztéhez, állandóan tájékoztatta a fe-
jedelmet az erdélyi eseményekről. Egy ilyen, szeptember ele-
jén, vagy augusztus végén kelt „Javaslat Erdélyország conser-
válásáról“⁴³ című jelentésében foglalkozik az erdélyi kuruc ka-
tonai parancsnoki hatáskörök szabályozásával. Kívánatosnak
tartja, hogy a fejedelem minél előbb személyesen lejjön Er-
délybe, de mielőtt ez megtörténne, küldjön a maga képében
egy univerzális megbízású embert és parancsolja meg azt, hogy
minden fegyverfogható ember, 6 heti élelmet magához véve,
felüljön és gyülekezzen a zászlók alá a következő csoporto-
sításban.

Mikes tábornok Brassó vidéki parancsnok alá tartozik Csik
és Háromszék kerülete, továbbá Csáky László Kolozsvár vidéki
serege. Ha pedig Kolozsvárt sikerül megvenni, akkor Mikes
főhadiszállását odahelyezze.

Thoroczky tábornok Vízakna körül gyűjtse Teleki Mihály
hadait, a marosszéki és aranyosszéki felkelőket.

Pekry tábornok alá tartoznak Kereszténysziget körzetében
Csáky András szászvárosi serege, Udvarhelyszék és a többi
megyék felkelői.

Ha az általános felkelés eredménnyel jár akkor: „... úgy
bétéhetik a kapuját Szebennek, hogy se éjjel, se nappal (a csá-
száriak) ki nem jöhetnek.“

Az 1704. év első felében még egy eseményről teszek em-
lítést, amelynek bár semmi hadtörténelmi jelentősége nincs, de
mint Erdély e korszakbeli történetének egyik leggyászosabb je-
lenete, e munkából sem maradhat ki. Ez a nagyenyedi mézár-
lás 1704 március 13-án, Virágvasárnap délelőttjén.

⁴² *Radvánszky* levele gróf Telekihez: 1704. augusztus 10. (R. Kiss
István idézett munkája. Adattár 185. oldal.)

⁴³ U. o. 195. oldal.

A kurucok március elején Nagyenyeden elfogták Rabutinak egy kémét, egy százsz nemzetiségű ács mestert és — állítólag Thoroczky parancsára — annak orrát-fülét levágták. Megtorlasképen Rabutin Tige ezredest küldte Nagyenyedre, azzal a paranccsal, hogy a várost megbüntesse. Tige a csapatához csatlakozott oláh és örmény felkelőkkel Virágvasárnap reggel 8 órakor betört a városba, azt több helyen felgyújtotta, úgy hogy annak lakossága a kollégiumba és a várkastélyba menekült. Innen küldöttséget küldtek Tigéhez, de hasztalan. Az ezredes, Rabutin parancsára hivatkozva, elutasító válasszal küldte vissza az akkor már európai hírű polyhistor és nyelvész, Pápai Pariz Ferenc vezetése alatt megjelenő küldöttséget. Annál is inkább, mert a gyújtogatást és rablást megakadályozni már akkor nem is lett volna módjában. Amikor azután az egy óráig tartó prédálás után a császári csapat visszavonult, a fosztogatókra visszamaradt martalócok és a kollegiumi ifjúság között véres harc keletkezett, amelynek során 10 diák és 3 városi polgár elesett, 5 diák megsebesült.⁴⁴

A mézszárlásból megmenekült Püspöki Péter, az erdélyi reformátusok kiküldöttje, Bécsben lord Stepney angol követnek személyesen adott át egy panaszírat arról a brutális császári expedícióról, amelyet azután Stepney, e feletti felháborodásának kifejezést adva, Hedges miniszterének Londonba is továbbított. E jegyzékből az tűnik ki, hogy a nagyenyedi dúlás alkalmával nemcsak a harcban elesett tanulók, hanem több száz más diák, több tanár, sok nő és gyermek is esett e vandál pusztítás áldozatául.⁴⁵

V. Rabutin hadműveletei az év második felében.

Szeptember havában Rabutin már meggyőződött arról, hogy a császári fegyverek fennhatóságát belátható időn belül egész Erdélyre nem fogja kiterjeszthetni. Központjától, Nagyszebentől távolabb fekvő várak már jórészt mind behódoltak és csak idő kérdése volt, hogy a még császári kézben lévő helyek is Rákóczi birtokába kerüljenek. A császári fővezér kis seregével nagyobb hadműveleti célt nem tűzhetett maga elé. Megelégedett tehát azzal, hogy Nagyszeben és környékének zavarosan birtoka érdekében a közelebb fekvő várakat igyekezett felsegíteni. Déva, Kolozsvár, Görgény és keleten Brassó, Fogaras voltak azok a pontok, amelyeknek felsegítésére, illetve kéz-bentartására különös súlyt helyezett. Görgényen azonban már

⁴⁴ Századok: 1867. évf. P. Szathmáry Károly: A nagyenyedi főiskola kültörténete 1662-től 1704-ig. 183. oldal és Lukinich: Nagyenyedi album.

⁴⁵ Archivum Rákócianum: II. sorozat I. kötet 273. oldal.

nem tudott segíteni, mert ez a vár szeptember utolsó napjaiban megnyitotta kapuit a kurucok előtt.

Amikor 1703 őszén Rákóczi mozgalma Erdélyben tért nyert, a felkelést ellenző környékbeli nemesség — köztük a históriát író Cserei Mihály — Görgény várába szorult, amelynek parancsnokául az erdélyi gubernium Bánffy Lászlót⁴⁶ nevezte ki. A várban kívülük még 46 császári zsoldos volt csupán. Ha tehát a kurucok erélyesebb ostromot kezdenek, hamar elfoglalhatták volna ezt a pontot is, de a várvíváshoz nem értettek s harckészségük különben sem lehetett nagy, mert az élelmiszerek behozatala érdekében ki-kitörő várbeli járőrök elől kisebb-nagyobb harc után rendesen elfutottak. „Bizony magunk szégyenlettük a németektől“, jegyzi fel Cserei. A kuruc sereg tulajdonképen csak 1704 május 1-én kezdte Görgényt komolyabban ostromolni. Ekkor Teleki Mihály parancsára Majos János kuruc ezredes zárta körül a várat és a szemben lévő szőlőhegyeken felállított mocsaraival lőtte azt, de nem sok eredménnyel. A hajduság a hegy lábánál lévő kőházban rendezkedett be, úgy hogy a várból vízért a községbe lejáró embereket ebben megakadályozhatta. A gyenge és tanulatlan kuruc ostromló sereg valószínű támadást azonban még ekkor sem intézett a falak ellen, hanem megvárta azt az időpontot, amíg a várban a víztől való elzárás és az élelmiszerek elfogyása után a helyzet tarthatatlanná vált. Teleki titkon leveleket is küldött a várbeli nemeseknek és sikerült annak parancsnokát, Bánffy Lászlót is Rákóczy oldalára hajlítani. Bánffy lassanként beszűntette a német katonaság zsoldját, ruhát sem adott nekik, úgy hogy azok utoljára egyenként kiszöktek a várból, de távozásuk előtt a várban lévő s vizet csak gyéren adó kutakba bosszúból dögöket dobtak s ezáltal azokat is használhatatlanná tették. Ily körülmények között azután már nem volt nehéz a Majos után odavezényelt Körösi Györgynek, végül Rhédei Ádámnak (aki néhány hónap előtt szökött ki Görgény várából a kurucokhoz) a várat puskalövés nélkül megvenni.

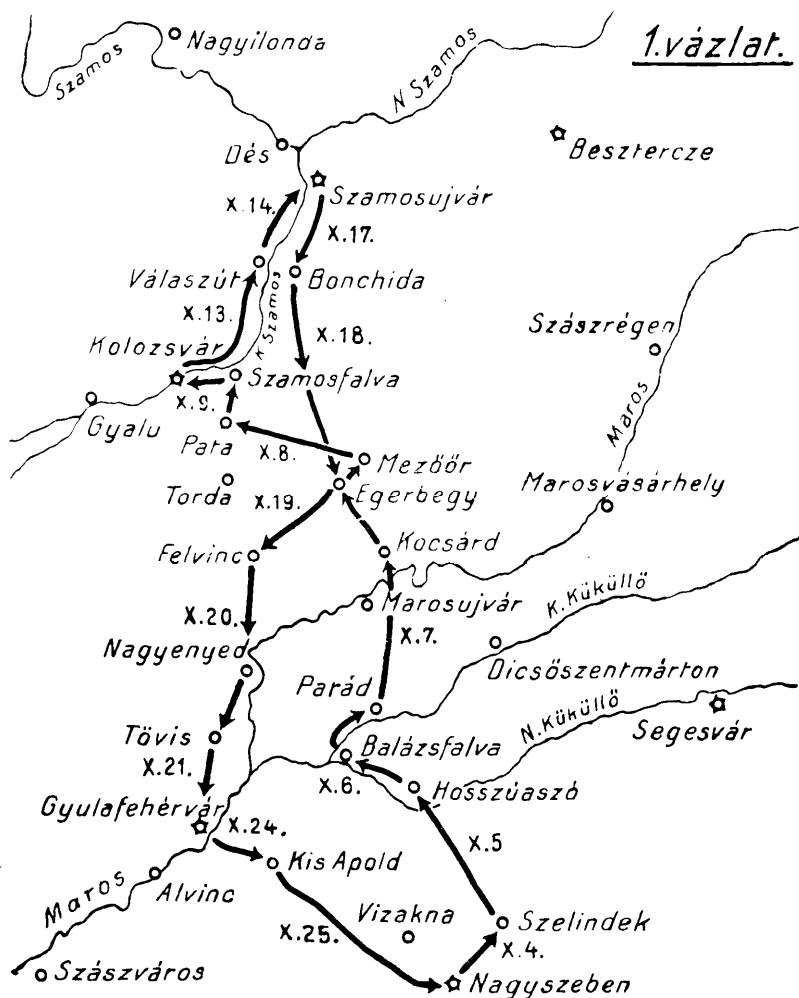
Rabutin úgylátszik a görgényi várat kezdettől fogva elveszett pontnak tartotta, mert Nagyszebenből induló első hadműveletét már nem ennek a várnak felszabadítására intézte. Tudomást szerzett arról, hogy Toroczky és Pekry észak és nyugat felől közelednek Nagyszeben felé. Meg akarta őket előzni és szeptember 11-én lovasságával kitört Nagyszebenből. Elővédjének sikerült Thoroczky 3—400 lovasból álló elővédjét, amely már egészen a vár külső árkait elérte, visszaverni és azután 6000 emberből álló seregével követte őket egészen a város külső sáncvonaláig. Gyalogságát itt az árkokban véde-

⁴⁶ Cserei id. munkája 323, továbbá 336—8. oldalakon ismerteti Görgény capitulációjának előzményeit. Más forrást erre vonatkozóan eddig nem találtam.

lemre készen elhelyezte s 3 lovasezred élén váratlanul megtámadta a harcra még ki nem fejlődött kuruc sereget. Thoroczkai ezrede visszavonultak, de kénytelenek voltak egy útjukat keresztező széles mocsaras árok előtt, megállni. Időközben a szebeni helyőrség többi csapatai is követték Rabutint, aki ezek segítségével azután Thoroczkait körülfogta, seregének egy részét a mocsárba szorította, másik részét levágta vagy foglyul ejtette. Fáradt lovassága a menekülni tudókat, csak

Rabutin hadművelete 1704 október havában.

1.vázlat.

rövid ideig üldözte. Thoroczkai az ütközetben maga is megsebesült. Seregének létszámát pontosan nem tudjuk, Cserei szerint 10 ezer akkora volt mint Rabutiné. Ez természetesen túlzás, mert 6—7000 emberről több nem lehetett. A császáriak veszteségéről nincsenek adataink, a kurucok veszteségét összes forrásaink 800 elesettben és 56 fogolyban állapítják meg.⁴⁷

Thoroczkay vert hadinépe Torda vidékén gyülekezett. Rabutin — valószínűleg abban a hitben, hogy ezt a kurucz sereget teljesen szíjjelverte — nem üldözte, hanem hadtestével Déva felsegítésére, a Maros völgye felé indult. Ez a vár már agonizált. 9 hónap óta ostromolták a kuruczok anélkül, hogy bárhonnai segítséget kapott volna. Az őrség az éhség folytán teljesen kimerült, már lábon sem tudott állni és az őrszolgálatot ülve végezte.⁴⁸ Rabutin hadteste Szászsebes mellett egy kb. 1000 főből álló kuruc csapatra bukkant, amelyet rövid küzdelem után a Marosba szorított. Amikor azután Déva felé közeledett, a várat körülzáró Csáky László kurucz serege kitért úljából. Így hát zavartalanul hajthatta végre Déva felsegítését s e rövid, de sikeres expedíciója után szeptember 20-án tért vissza Nagyszébenbe. Csapatának 14 napi pihenőt adott, azután indult el újból Nagyszébenből, ezúttal Kolozsvár felé.⁴⁹

Összesen 20 napig tartott a császári marsallnak ez az újabb hadmozdulata, mely hadtörténeti szempontból, mint jól kitervezett, céltudatosan vezetett és eredményes hadjárat, ez év erdélyi hadieseményei között kétségtől a legfontosabb és legérdekesebb. Működéséről részletes naplót vezetett s ennek nyomán követni tudjuk az expedíció minden mozzanatát.⁵⁰

Rabutin hadteste mintegy 2500 főből (lovasság és gyalogság vegyesen) és 8 ágyúból állt. Mindkét hadvezérét, Graffen ezredest és Tige alezredest is magával vitte. Október 4-én indultak el Nagyszébenből, Cserei szerint azért, mert Teleki Kolozsvárt erősen lövette. Ez meg is felel a valóságnak. Teleki szeptember 24-én valóban Beszterczéről bevonult Kolozsvárra.⁵¹ Rabutin hadteste október 4-én késő este, a Szelindek mellett előre kiszemeit táborhelyen lepihent, másnap átkelt a Nagy Küküllőn és Hosszúaszónál ütött tábor. Október 6-án elérte Balászfalvát s itt értesült arról, hogy Kaszás Pál kurucz ezredes, néhány ezer emberrel két nap előtt vonult vissza innen Kolozsvár felé. Ezért most már körültekintőbb felderítés után

⁴⁷ A Nagyszében alatti ütközet adatait lásd: *Rabutin jelentése*: Bécsi Kriegsarchiv, Feldakten Ungarn 1704—13—2. — *Cserei*: id. munkája 329. oldal. — *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*: V. kötet 202. oldal. — *Kollinovits*: id. munkája 1704. 49. oldal. — *Archivum Rákócianum*: II. sorozat I. kötet 548. oldal.

⁴⁸ *Kollinovits*: id. helyen.

⁴⁹ *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn, 1704—13—2.

⁵⁰ *Wienerisches Diarium*: 1704. 138. szám. Diarium und Relation stb.

⁵¹ *Briccius* naplója: 97. oldal.

folytatta útját. Délután egy kémszemléről visszatérő járőr parancsnoka, Hadnagy Mátyás, erdélyi felkelő huszárhadnagy súlyosan sebesülve jelentkezett nála s közölte, hogy 60 kuruccal összeverekedett. Október 7-én Rabutin Marosujvár közelében átkelt a Maroson. A folyó déli partján erősebb ellenállásra talált. Kaszás Pál ezredei előkészített állásban várták és egy ideig ellenállottak a császári elővéd támadásának, Amikor azonban a németek támadásra fejlődtek. Kaszás vissza vonult a folyó tulsó partjára és csak puskatűzzel igyekezett az átkelésben megakadályozni.

A császári hadtest ágyúi azonban hamar elűzték a kurucokat a tulsó partról is, úgy hogy Rabutin ezredeit most már csónakokon átszállíhatta. Először a huszárok keltek át, s alig érték el a székelykocsárdi réteket, amikor a folyót szegélyező magaslatokról tüzet kaptak. A kocsárdi dombok védelme alatt ugyanis már Thoroczky kuruc tábornok serege várta Rabutint védelemre készen. A huszárok a kurucok gyilkos tüzelése folytán a folyóig hátráltak. Itt azonban Unger császári alezredes már megerősített állásba helyezve ezredének egy részét, a gyalogság átkelését ezalatt elősegítette. Rabutin ekkor támadásra indította egész hadtestét, amely a már visszavonult rácz lovasságot is magával ragadva, elérte a kocsárdi magaslatokat és Thoroczky seregét onnan rövid csatározás után visszaszorította. A kuruc tábornok Torda felé vonult vissza és Pata környékén egyesült Teleki seregével, aki október 7-én — valószínűleg Rabutin előnyomulásának hírére — Kolozsvárról kivonult.⁵²

Estére Rabutin utolsó csapatrészei is átkeltek a folyón. Nem üldözte a kurucokat, hanem seregét lepihentette, az átkelés alatt megnedvesedett ágyúit megtisztította és csak azután folytatta útját, amikor járőrei jelentették, hogy Thoroczky hadinépe erről a vidékről elvonult. Ezen a napon már csak Egerbegy vidékéig haladt azután előre és Mezőőr község határában szállt éjfélok táborba.

A császári sereg most már közvetlenül Kolozsvár alatt állott. Rabutin számított arra, hogy október 8-án már komolyabb harcra kerül a sor. Teleki és Thoroczky egyesüléséről értesült s az ellenséges haderőt kérték 16.000 emberre és 12 ágyúra becsülték. Nem sokat tévedtek, Cserey szerint „könnyen 12.000 lovas és gyalog hadak valának együtt.”⁵³ Egy egykorú, valószínűleg a csata után, a helyszínen készült helyzetvázlat s a hozzátartozó magyarázat szerint (amelyeket valószínűleg egy, Rabutin táborához tartozó olasz hadmérnök-tiszt készített),

⁵² Briccius naplója: 97. oldal.

⁵³ Cserei id. munkája 330. oldal

amelynek másolatát itt bemutatom,⁵⁴ 15.000 emberből és 4 ágyúból állt a kuruc sereg.

Rabutin most már látta, hogy ütközet nélkül nem éri el Kolozsvárt. 8-án reggel csatarendbe állította seregét, de csak 9 óra után indult el Bős felé, mert be kellett várnia, a járhatatlan utak miatt lemaradt két nehéz ágyúját. Indulás előtt szemlét tartott s csapatait kitarásra s bátorságra buzdította. Három órai menetelés után Pata község alá ért (12—13 km-nyire délkeletre Kolozsvártól). A községtől 2—3 km-re északra, ekkor a déli órákban kezdett fejlődni a kuruc sereg, még pedig olyanformán, hogy a Pata és Szamosfalva között fekvő, úgynevezett Sós völgyet keresztiben elzárta. Rabutin e hírre csatarendjét, amely a szűk erdős, dombos vidéken való menetele közben némileg összezavarodott, rendbeszedte s egy félórai menet után a község felett nyíló tágasabb helyen állította fel. A kurucok előnyösebb helyzetükből jól megfigyelhették a császári sereg szétbontakozását. A számban jóval erősebb kurucok láttára Rabutin egész hadtestét egy vonalba volt kénytelen csoportosítani, csupán a jobbszárny mögött hagyott egy kis tartaléket és hátul egy osztagot a poggyász őrizetére. A kurucok csatarendje két vonalból állott. A számbeli túlerő és annak helyzeti előnyét látva, a császári tiszteknek nem volt kedvük támadni.⁵⁵ Cserei szerint „látván a nagy fényes kurucságot, nem is biztatják vala a generalist a harc ki menetelével. De amaz egyben szidván a tiszteket, trombitát fútata s a kurucok ellen elől mene.“

Thoroczkay csatarendjében az első vonalban 7—8.000 ember állott, a többi pedig néhány száz lépéssel az arcvonal háta mögött. A terephez simulva, az első arcvonal félkör alakban ölelte körül és zárta el a völgyet, s a völgy lejtőjén néhány méterrel magasabban tehát ideális védelmi állásban nézett farkasszemet az alatta — a völgy fenéken — alig néhány száz lépésnyi távolságra felvonuló császári hadtesttel.

Rabutin nem hallgatott tisztjeire s támadásra indult egész arcvonalával. Amikor — Szaniszló naplója szerint — délután 3 órakor lőtávolságra értek, a kurucok négy ágyúja tüzelni kezdett. Rabutin tűzérsege azonnal válaszolt, de hatás nélkül, mert a terep hajlásai nem kedveztek neki. Félóráig tartott a tűzerpárbaj, amely alatt a császári hadtest helyzete válságossá kezdett válni, mert előre látható volt, hogy a hosszú kuruc csatavonal a dombról aláereszkedve, mindkét oldalról könnyen átkarolhatja, sőt teljesen körülférhatja azt.⁵⁶ Ezt az előnyös

⁵⁴ Fényképmásolata a *Hadilevéltár* fényképtárában H. III. d. 866. sz. a. E rajz adatai annyiban tévednek, hogy nem Mester György volt a kurucok fővezére, hanem Thoroczkay.

⁵⁵ Cserei: idézett munkája 330. oldal.

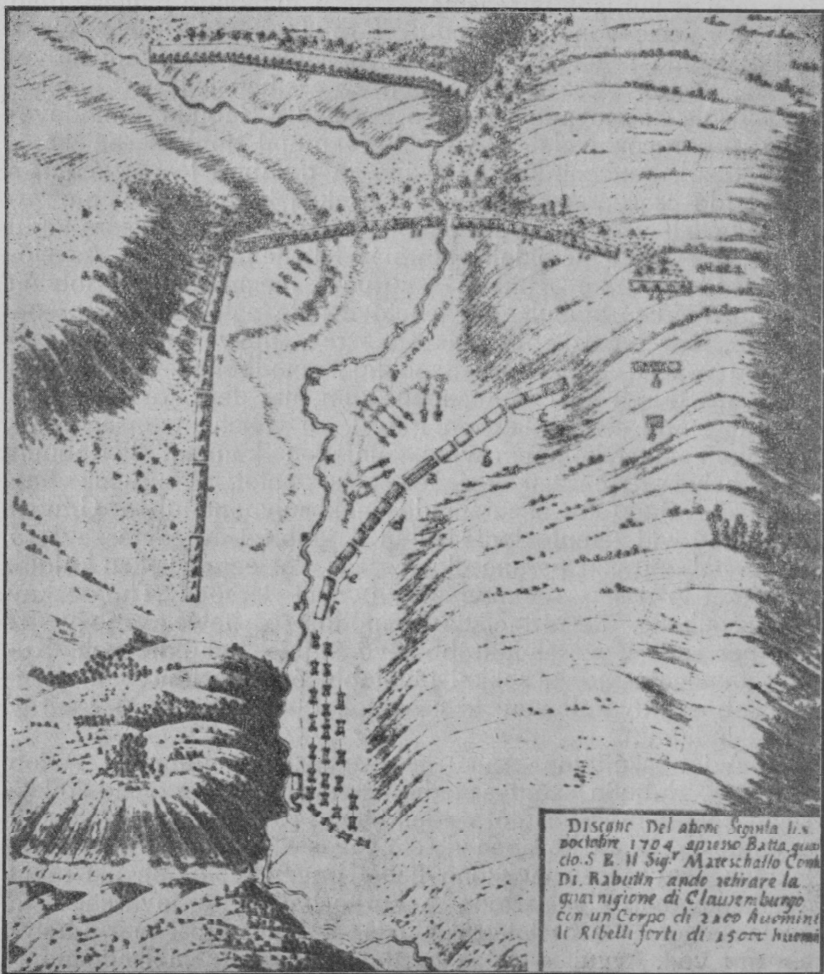
⁵⁶ *Rabutin* jelentése: Bécsi Kriegsarchiv Feldakten Ungarn 1704—13—

helyzetet a kurucok is felismerték és a tüzérharc elülése után az egész első vonal megindult Rabutin rövid vonala ellen. Bárkitől ered is ez az intézkedés, helytelen volt. Előnyös védelmi állásból előre menni ebben az esetben teljesen indokolatlan volt, hiszen minél jobban közeledik Rabutin támadóvonala a kurucok védelmi vonalához annál jobban belekerül puskatüzük koncentrikus hatásába. A dombról leereszkedni, s a támadó császáriakat körülfogni csak a harc utolsó mozzanatában lett volna szabad, akkor, amikor már kézitúsára kerül a sor, s ekkor a kétoldali átkarolás feltétlenül sikerül. Az előnyös védelmi harc azonban a kurucok megmozdulása folytán találkozóharcná alakult át s lehetővé tette azt, hogy a gyakorlottabb, fegyelmezettebb császári sereg, illetve annak tapasztaltabb vezérel a kezdést magukhoz ragadhatták. „Der Feind gabe uns durch sein Mouvement zum alle den Vorheil, dass wir ihme auff seinem lincken Flügel, zu welchem unser rechter schon näher kommen ware, einfallen können.“⁵⁷ Rabutin tehát helyes harcászati érzékkel ezt a pontot, a kurucok balszárnyát választotta ellentámadásának súlypontjául s Graven ezredet rövid terepfelderítés után a jobbszárny egyrészevel a kuruc balszárnyon parancsoló Kaszás Pál ezredei ellen küldte. A német lovasság e támadását a nyílt terepen Thoroczky megfigyelhette, de érthetetlen módon a helyett, hogy az alig pár száz lépéssel hátrább lévő tartalékát küldte volna Kaszás támogatására, a sokkal távolabbi és más irányban elfoglalt jobbszárnyáról vont ki csapatokat és akart a balszárny mögé indítani.

A jobbszárnyon ezáltal bekövetkezett ingadozást Acton kapitány, Rabutin szárnysegédje észrevette. Két század lovasságot kért parancsnokától és lendületes rohammal megtámadta a kuruc arcvonal közepén tüzelő lovasságot. Ezeket ily módon lekötve, lényegesen megkönnyítette Graven feladatát, aki rövid küzdelem után elválasztotta a kuruc balszárny lovasságát a gyalogságtól és a csataterőről elűzte. Rabutin most már a helyzet ura volt. Ágyuit a patak partjának kissé kiemelkedő pontjára vontatta s a kuruc egész arcvonalat tűz alá vette, egyúttal pedig báró Tige alezredes vezetésével balszárnyát is a kurucok jobbszárnyán előnyomuló Orosz és Nyúzó ezredesek ellen küldte. Ezután pedig ő maga a gyalogság élére állva most már egész arcvonalának támadást rendelt el.

2. . . „mithin waren das Terrein und die anhöhe vom Feindt eingenomben und hat unss der Situs gar nit günstig seyn wollen, dahero auch unser stuckh den geringsten schaden nicht thun kundte, das ansehen ware anfangs sehr gefährlich und gab anfangs wenig guttes zu hoffen in deme der Feind im werkh begriffen ware, unss völlig einzuschlüssen.“ . . .

⁵⁷ *Wienerisches Diarium* : 1704. 138. szám.

Magyarázat az ütközetről készült egykorú vázlatához.

A kép alján a keretvonal alatt van Pata község feltüntetve. A küzdelem színterén keresztül folyó patak mentén vezet a szamosfalvi út.

Jelmagyarázat

A.) Kurucok 1. Thürheim-zászlóalj. 2. 800 telpes (hajdú). 3. Gróf Teleki. 4. Gróf Csáky. 5. Orosz. 6. Nyüző ezredei. (A 7. és 8. számú jelzések az eredeti térképen szintén Nyüző ezredére vonatkoznak.) 9. Thoroczky. 10. Mester. 11. Vay. 12. Vejő. 13. Dániel. 14. Kaszás ezredei. 15. A második vonalban felállított tartsalak.

B.) Császáriak a) Pálffy. Thürheim-Neuberg-ezredekkel összeállított zászlóalj. b) Uhlfeld-vertések. c) és e) Rebutin-dragonyosok. d) Steinvilleg-vertések. f) Huszárok. g) Örség a társzerekek védelmére. h) Elővéd, amellyel Graven ezredes Kaszást meglámádtá.

A verekedés így hát az egész arcvonalra kiterjedt. A szárnyakon viszonylagosan véve könnyebb dolguk volt a császáriaknak, mert itt a kuruc lovasság hamar kereket oldott. Szívós harc folyt azonban a csatavonal közepén, ahol Rabutin és Acton gyalogsága viaskodott a kurucok központjában harcoló hajdú ezredekkel, amelyek között különösen a Thürheim-ezrednek a kurucokhoz átpártolt zászlóalja és most már Teleki Mihály csapatjában harcoló német zsoldosok vívtak — érthető okból — elkeseredett tusát régi fegyvertársaikkal.

A kuruc lovasság hátrálása közben magával rántotta az arcvonal mögötti s eddig az ütközetben részt sem vett pár ezer főből álló tartalékot is. Ez a második arcvonal ugyan háromszoros „Uram Jézus” kiáltással, mint az egykorú vázlat-hoz csatolt olasz magyarázat mondja⁵⁸ néhány lépésnyire előrenyomul, de azután a pánik reájuk is átragadt s csatlakoztak a csataterőről északi és nyugati irányban visszavonuló lovassághoz.

A császáriak még kb. egy óra hosszat üldözték a menekülő kurucokat. Rabutin azután az est beálltával Szamosfalvánál gyűjtötte össze hadtestét és ott töltötte az éjjelt.

Mint minden, fúttással végződő harcban, a kurucok a patai ütközetben is lényegesen nagyobb veszteséget szenvedtek, mint a fegyelmezettebben harcoló császáriak. Kb. 3000 kuruc maradt a csataterén⁵⁹ Abban valamennyi forrásunk megegyezik, hogy a kurucok 4 ágyúja, 40 zászlója (köztük a Thürheim-ezred régi császári zászlói, — mert ezek a zászlóaljak, a kurucoknál is megtartották régi császári zászlóikat —) 400 ló és sok egyéb hadiszer került Rabutin kezébe.

A császári hadtest vesztesége mindössze 50 emberre ruggott, közöttük volt 3 tisz. A Wienerisches Diarium szerint ezt a veszteséget főleg a Thürheim-ezred elkeseredett harcának lehetett köszönni. A Rabutin fogságába jutott Thürheim-ezredbeli szökevényeken a marsail ezért kegyetlen bosszút állt. Nagyszébenbe érve valamennyit felkoncoltatta.

Thorockay és Pekry vert serege széjjelfutott. Maga Thorockay is eltűnt egyidőre az események színpadáról s az erdélyi csapatok vezetését Pekry vette át.⁶⁰ Mint Cserei írja, Thorockay sokáig nem mert Rákóczi elé menni, mert neki és Kazásznak tulajdonították ezt a szegyenletes vereséget.

Szamosfalvi táborából Rabutin október 9-én reggel indult Kolozsvár felé s ezzel el is érte expedíciójának végcélját. Teg-

⁵⁸ Idézett helyen.

⁵⁹ *Wienerisches Diarium* idézett helyen. — A *Feldzüge des Prinzes Eugen von Savoyen*: VI. kötet 204. oldal 4000 embert mond. *Rabutin* idézett jelentése és *Lord Stepney* levele (Arch. Rák. II. s. I. kötet 584. old.) és *Kollinovic* 2000 embert mond.

⁶⁰ *Szadeczky*: id. munkája 572. old. és *Cserei*: id. munkája 330. oldal.

napi győzelme folytán a város előtt már ellenállásra nem talált. Fogadtatására elébe jött a város császári őrségének parancsnoka Caltenplatt alezredes, akinek kalauzolásával a marsall megtekintette Kolozsvár védműveinek állapotát. Teleki ágyúzása erősen megrongálta a falakat és azok egy szakaszán 5 ölnyi széles rést tört. Caltenplatt ugyan a rés mögött újabb friss sáncokat hányatott fel, de Rabutinnak az volt a meggyőződése, hogy a város még így sem lesz képes egy, esetleg megismétlődő kuruc rohamot kiállni. Kolozsvár esetleges újabb felmentése vagy megsegítése viszont, Nagyszebenből, kis seregével szinte lehetetlen lett volna. Ezért tehát elhatározta, hogy Kolozsvárt kiengedi kezéből és a császári helyőrséget (mintegy 700 embert) onnan kivonja.⁶¹ Hogy azonban a kurucok ott lábukat meg ne vethessék, elrendelte a sánCFalak felrobbantását. A városi tanács ez ellen, privilégiumaira hivatkozva, tillakozott, de Rabutin nem hajlott kérésükre. Igyekezett nekik megmagyarázni, hogy a városra előnyösebb, ha elveszíti megerősített hely jellegét, mert akkor újabb harcok esetén a kurucok ott bent nem védekezhetnek s a városon kívül, nyílt mezőn kénytelenek harcba szállni. Viszont, ha a falak megmaradnak, akkor a császári sereg kénytelen rendszeres ostromot kezdeni s akkor rommá lövi a várost is, nemcsak a falakat.

A császári sereg október 10-től 13-áig a városban pihent és előkészítette a falak felrobbantását, amelyeket azután 13-án reggel 24 ölnyi (tehát kb. 50 m) szélességben légbe is röpített. Ezután Rabutin a hozzácsatlakozott polgári helyőrséggel továbbindult észak felé és este Válaszútnál szállt táborba.

Úgy Rabutin hivatalos jelentései, mint Cserei krónikája s az ezek nyomán készült későbbi munkák ugyanígy mondják el a kolozsvári eseményeket és a városi őrség kivonulását. Egyedül Briccius naplójában⁶² találunk erről más adatokat. Szerinte Rabutin a város falait október 17-én robbantotta fel és csak a várost üritette ki, amit a kurucok — mégpedig Nagyszegi Gábor és Gállfy Pál ezredesek — azonnal meg is szálltak. A császári őrség egyrésze azonban a fellegvárban maradt, aminek ostromát Teleki Mihály azonnal meg is kezdte. Október 27-ig tartott az ostrom, akkor a császári őrség parancsnoka kapitulációs tárgyalásra jelentkezett a kurucoknál s 28-án feladta a várat.

A falak felrobbantása nem 17-én, hanem feltétlenül 13-án történt. Ebben hitelt kell adnunk Rabutin naplószerű harcjelentésének, amelyben az expedíció lefolyásáról naponként megemlékezik. Az se valószínű, hogy bárkit is visszahagyott volna elvonulása után e vesztesre ítélt helyen. Valószínűnek tartom,

⁶¹ *Wienerisches Diarium* : 1704. 138. szám.

⁶² *Briccius* : naplója 97—98. oldal.

hogy Briccius téved és a tőle említett kapitulációs tárgyalások nem Rabutin távozása után, hanem még a patai csata előtt folyhattak.

Rabutin Válaszútról még Szamosújvárig ment észak felé, hogy meggyőződjék e fontos átkelőpont állapotáról. Annak erődítményeit, Mosburg alezredes kezeiben, kifogástalan állapotban találta azután 3 napi ott tartózkodása alatt a várat és várost — valószínűleg a kurucoktól szerzett „ragadomány”-nyal — egy évre ellátta. 17-én visszaindult Szeben felé. 18-án elérte Egerbegyet 19-én Felvincet, 20-án Tövist s 21-én ért Gyulafehérvár alá. Valószínűleg azért választotta ezt a vargabetűt Nagyszeben felé való útjában, mert hírei szerint a kuruc sereg maradványa, mintegy 2000 ember, a patai ütközet után, Pekry vezetésével Gyulafehérvárnál gyülekezett. Thoroczky ugyanis e vereség után letette főparancsnoki tisztjét s Pekry vette azt át.⁶³ Rabutin kémei pontosan megállapították Pekry táborának helyét, a Maros völgyében Gyulafehérvártól északra, mire azonban a császári sereg 21-én délben odaért, a kuruc tábornak már csak hült helyét találta. Pekry a császári hadtest közeledtére Gyulafehérvárt is már kiürítette és visszavonult a zalatnai és abrudbányai hegyekbe. Rabutin bevonult a városba s annak falait Kolozsváréhoz hasonlóan 23-án 5 helyen felrobbantotta. 24-én hazaindult, Kisapoldnál éjjelezett és 25-én bevonult Nagyszebenbe, ahol — ha leírásának hitelt adhatunk — nemcsak az erdélyi gubernium, de a lakosság is diadallal fogadta.⁶⁴ Bevonulása előtt Tige alezredest 500 lovas, 300 gyalogos és két ágyúból álló különítménnyel Medgyes megvetelére küldte. Október 28-án ez a város is megnyitotta kapuit a császáriak előtt.

E jól sikerült rövid hadjárat után most még hátra volt a Barcaság, Brassó és Fogaras felsegítése. A székelyekben Rabutin nem bízott, azokat semmiképen sem sikerült neki a császári kegy csillogtatásával pártjára hajlítani,⁶⁵ tehát tudta azt, hogy Brassó birtokát csak akkor élvezheti nyugodtan, ha a környéken portyázó és a székely lakosságtól támogatott kurucokat e vidékről elűzi. Graven ezredest bízta meg a vállalkozás végrehajtásával, aki november 4-én Fogarasra érkezve átvette a Nagyszebenből és Medgyesről odairányított, mintegy 400 lovasból álló különítmény parancsnokságát s azzal Brassóba bevonult. Odáig nem találkozott jelentősebb kuruc erőkkal, úgyhogy a várat és várost újból megerősíthette és élelmiszerekkel elláthatta. De a székelyek a zalatnai hegyekből újból kelet felé előnyomuló Pekryt értesítették Graven odaérkezéséről. A kuruc

⁶³ Szadeczký: id. naplója 572. oldal.

⁶⁴ Wienerisches Diarium: 1704. . . „alda unter dreimaliger Stuck-Lösung von den samentlichen Gubernio, Burgerschaftt und Soldatesca empfangen und beneventirt worden.“

⁶⁵ Besci Kriegsarchiv: Feldakten Ungarn. 1704—13—2. utolsó bekezdés.

tábornok kb. 2.000 emberével november második felében valóban bevonult a Barcaságra. Ennek hírére Graven a felzaklatott székely lakosság közepette nem érezte magát többé biztosságban és Brassóból Szeben felé indult vissza. De Pekry Sárkány községnél november 27-én útját állotta. A többszörös kuruc túlerő hatalmas támadása kezdetben Graven arcvonalának egyik szárnyát megszalasztotta, de az ezredesnek sikerült a futókat feltartóztatni, visszafordítani és erélyes ellentámadást indítani a rendetlenségbe jött kuruc sereg ellen. Rövid küzdelem után elűzte Pekry seregét a harcmezőről. A kurucok 2—300 embert vesztek, a császári seregből 40 halottról, 100 sebesültről van tudomásunk.⁶⁶ Graven december 3-án ért, ezután már bántatlanul Szebenbe.

Rabutin az 1704. év hadműveleteinek eredményét szomorú mérleggel zárta le. Nagyszebenben és közvetlen környékén kívül, Erdély földjén csupán Déva, Medgyes, Brassó és Szamosújvár maradt császári fennhatóság alatt. De mindezeknek a pontoknak birtoka is kétséges volt s a császári fennhatóság alatti terület jövő sorsa csupán attól függött, hogy képes lesz-e a Hofkriegsrat 1705-ben tekintélyes számú, friss seregeket küldeni Erdélybe, mert hogy Rabulin saját erejéből már sokáig nem lesz képes a Monarchiának ezen az exponált pontján magára hagyatva kitartani, az nem volt kétséges. Őszszekötése Béccsel jóformán teljesen megszűnt, csak hébe-hóba tudott egy-egy jelentést, nagy körúton Szlavónián vagy a török kézben lévő Bánáton át, igen erős lovas kísérettel Bécsbe juttatni.⁶⁷ A császári csapatok ellátása elé is mind nagyobb nehézségek tornyosultak. Hiába parancsolta meg a guberniumnak, hogy 100.000 forint adót fizessen a hadsereg ellátására, a gubernium se tehetett mást, minthogy felosztotta ezt az összeget az urak, főrendek között, akik — érthető — csak nehezen engedtek ez erőszakos felszólításnak. Rabutin végül már saját ezüstműjéből veretett pénzt, hogy katonái zsoldját ki tudja fizetni. A pénz egyik oldalán a császár képe, a másik oldalon Erdély címere volt: „Moneta Nova Transsylvaniae”⁶⁸ felírással.

Rákóczi állandóan és jól volt tájékozva az erdélyi állapotokról. Radvánszky jelentéseiből megértette azt is, hogy az erdélyi hadműveletek az egymással versengő Thoroczkay, Pekry, Mikes széthúása folytán nem járhatnak kellő eredménnyel, mindaddig, amíg azokat nem egy felelős ember vezeti.

⁶⁶ U. o.: *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*: VI. kötet 205—6. oldal; *Cserei*: id. krónikája 331. oldal.

⁶⁷ *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*: VI. kötet 206. oldal. Egy-egy levél kíséretére sokszor 100 lovas kellett

⁶⁸ *Kollinovits* krónikája: 50. oldal.

Erre a feladatára, — mint tudjuk, — a fejedelem gróf Forgách Simon tábornokot szemelte ki, bizonyára azért, mert ismerte éles eszét, ügyes diplomata tehetségét. Talán azért is esett a választás az ő személyére, mert Rákóczi nem akart a torzsalkodó erdélyi tábornok fölé újból erdélyi embert küldeni, hanem inkább egy, nem közülük való, felvidéki, tehát semleges férfit. Ugylátszik azonban, hogy nem körvonalazta határozottan Forgách hatáskörét. Ez a főúri tábornok, mint a fejedelem teljhatalmú képviselője és egyben mint az erdélyi hadak főparancsnoka, ment Erdélybe. Ebből a kettős megbízatásból sok félreértés támadt az erdélyi ügyek kárára, mert Forgách nem volt annyira járatos az erdélyi politikában, hogy a felmerülő ellentéteket ki tudta volna egyenlíteni. A fejedelem ugyan emlékirataiban⁶⁹ egy helyen azt mondja, hogy Forgách csak a hadseregnek parancsolt s az ujonnan alakított erdélyi kormánytanácsnak vele összhangban kellett működnie s hogy nem így történt, ezért nem Forgáchot, hanem a kormánytanácsot okolja.

Igaza lehet azonban az erdélyi fejedelemválasztás történetírójának,⁷⁰ hogy a fejedelem képviselőt Erdélyben, az ottani közállapotok, a Magyarország és Erdély multja és jelene között lévő dissonantia miatt, magyarországi ember nem tölthette be a megkívánt eredménnyel. Az 1705 év hadieseményei bebizonyították azt, hogy Forgách erdélyi kiküldetése Rákóczinak valóban nem szerencsés intézkedései közé tartozott.

Mindjárt a fejedelemmé való választás után határozta el magát Rákóczi arra, hogy Forgáchot küldi Erdélybe. Ezt vele közölte is, mert Forgách már augusztus 5-én tanácsot kért Károlytól, mint az erdélyi viszonyokat jobban ismerő egyéntől útbaigazításokat. A dunántúli hadak másodszeri széteszlása után szeptember végén ugyanis Forgáchot a fejedelem nem bízta meg hadvezéri teendőkkel, hanem előbb Kassa kapitulációjának lebonyolítására odaküldte.

Forgách november elején közölte Radvánszkyval, hogy Gyürky Pál ezredest a hadak egy részével Erdély felé küldte, ő maga pedig november 10-e után Kassáról okvetlenül⁷¹ elindul. De ezévből még sem ért Erdélybe, mert előbb a fejedelem parancsára a kapitulációs tárgyalások vezetésére Szatmárba kellett mennie. Odaindulása előtt értesítette kiáltványban az erdélyi rendeket közeledtéről,⁷² de a valóságban csak 1705 január első felében lépett erdélyi földre, magával hozva a szatmári kapituláció folytán felszabadult kuruc sereg egy részét.

⁶⁹ V. kötet 204. oldal.

⁷⁰ R. Kiss István: idézett munkája 115. oldal.

⁷¹ Károlyi Oklevéltár: V. kötet 85. oldal és Szalay: Magyarország története VI. kötet 179. oldal.

⁷² R. Kiss István: i. munkája 207. oldal és Szadeczky: i. munkája 573. oldal.

Radvánszky november végén emlékiratot küldött Forgáchhoz, amelyben tájékoztatta őt Erdély állapotáról. Sajnos, hogy e tájékoztatóhoz csatolt kimutatás, az erdélyi hadakról, hiányzik. Ez a tájékoztató igen kimerítő képét nyújtja Erdély akkori helyzetének. Hadtörténeti szempontból 5. pontja érdekes. Ebben azt javasolja Radvánszky, hogyha Forgách az Erdélyben lévő egész katonaságot összegyűjti, legelőször Medgyest igyekezzék megvenni és onnan induljon azután egész erejével Rabutin főhadiszállása, Nagyszeben ellen.⁷³

Ugyancsak Radvánszkynek 1704 december 31-én kelt jelentéséből tudjuk meg azt, hogy Gyürky Pál hadinépével már átkelt a Maroson és egyesült Pekry erdélyi hadaival. A magyarországi kurucokat Erdélyben nem szívesen fogadták. Cserei szerint „Bizony dolog, olyan ruhás, fegyveres, jó paripás, forgós, farkasbőrös fényes had vala a ki bejőve, pompára akár mely király mellé beillettenek volna ; különben“ . . . fűzi hozzá kissé sértődött elfogultsággal . . . „semmirekellő, istentelen, átkozódó, praedáló kevély, hitvány emberek. Hogy az erdélyi zekés czondrás hadakat meglátták, pökték, csufolták.“⁷⁴

Hogy a magyarországi kuruc hadak, amelyek már másfél év óta forogtak az ország különböző hadszinterein s számtalan portyázásban, több nagy csatában harcoltak reguláris csapatok ellen, az erdélyi, gyengébb harcértékű, kevésbé fegyelmezett és szoros kötelékeknek alig nevezhető csoportokban harcoló s ütközeteket vesztő miliciát lenézték, azon nem lehet csodálkozni. A harcban forgolódo katona természetrajzához tartozik az, hogy félvállról bánik mindenkivel, aki kevesebb puskaport szagolt mint ő s az tagadhatatlan, hogy az erdélyi hadak eddig különösebb sikerekkel nem dicsekedhettek.

Forgách Erdélybe való megérkezése után kb. 15.000 fővel gyarapodott az a haderő amely Erdélyben Rákóczi zászlaja alatt harcolt.⁷⁵ Az 1705. évi hadjáratban, tehát a kuruc sereg jóval népesebb sereggel kezdhette meg hadműveleteit, mint Rabutin kis létszámú hadteste.

Markó Árpád.

⁷³ Radvánszky tájékoztatóját lásd: *R. Kiss István*: Adattár 211. oldal

⁷⁴ Cserei: idézett munkája 344. oldal.

⁷⁵ Szadeczky: idézett munkája 573.